

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาและพัฒนากระบวนการเสริมสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับภูมิสังคม และรองรับการเปลี่ยนแปลงบนพื้นที่สูง ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก คือ ส่วนที่ 1 การศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เชิงระบบเพื่อยกระดับอาชีพและการปรับตัวของกลุ่มเกษตรกรนาร่องที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้บนพื้นที่สูง และส่วนที่ 2 การสำรวจข้อมูลประชากรในพื้นที่เตรียมการขยายผลการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง รายละเอียดดังนี้

4.1 การศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เชิงระบบเพื่อยกระดับอาชีพและการปรับตัวของกลุ่มเกษตรกรนาร่องที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้บนพื้นที่สูง

4.1.1 การศึกษารูปแบบการเรียนรู้ในปัจจุบันของกลุ่มเกษตรกรนาร่อง (CoP) ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง

กรณีศึกษา: ชุมชนนาร่อง 5 ชุมชน ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 3 แห่ง ได้แก่ วังผึ่ง ถ้ำเวียงแก้ว และน้ำแ่ง ซึ่งเป็นกลุ่มเครือข่ายพื้นที่ (Growth Pole) เดียวกันและเป็นกลุ่มพื้นที่ที่มีตั้งแต่ 5 ชชาติพันธุ์ขึ้นไป (เมี่ยน ขมุ ไทลื้อ ม้ง คนไทยพื้นเมือง) เพื่อให้คุ้มค่ากับการลงทุนพัฒนาเครื่องมือและหลักสูตรการเรียนรู้ครอบคลุมประชากรที่หลากหลาย ประกอบด้วย (1) บ้านใหม่และบ้านสองแคว ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวังผึ่ง (2) บ้านปางปูกและบ้านหางทุ่ง ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงถ้ำเวียงแก้ว และ (3) บ้านน้ำแ่ง ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงน้ำแ่ง โดยมีผลการสำรวจและประเมินทักษะการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป้าหมาย ดังนี้

1) ชุมชนบ้านใหม่ ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวังผึ่ง

บ้านใหม่ หมู่ที่ 4 ตำบลนาไร่หลวง อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน เดิมตั้งอยู่ทิศเหนือของบ้านสองแคว ชื่อ “บ้านน้ำตอง” ต่อมาปี พ.ศ. 2476 นายกันทะ เทพกอม ซึ่งเป็นกำนันปกครองหมู่บ้านได้แยกมาตั้งหมู่บ้านทางทิศใต้ของบ้านสองแคว เรียกว่า “บ้านใหม่” และเป็นกำนันคนแรกของหมู่บ้าน โดยได้ประกาศอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2476 การปกครองขึ้นอยู่กับตำบลนาไร่หลวง ประชากรในชุมชนเป็นชนเผ่าไทลื้อ จำนวน 47 ครัวเรือน 178 คน มีสภาพทางสังคมแบบเครือญาติ นับถือผู้อาวุโส รักความสงบ มีความสามัคคีในหมู่คณะ ยึดถือวัฒนธรรมตามบรรพบุรุษไทลื้อดำรงชีพด้วยการปลูกข้าวไร่และข้าวนาเพื่อบริโภค มีรายได้จากการปลูกพืช (ข้าวโพด ยาสูบ) ค่าขายรับจ้าง รวมถึงการหาของป่า ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบเชิงเขา มีระดับความสูง 350-450 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ปลูกบ้านเรือนตามลำน้ำยาวและลำห้วยตาด มีพื้นที่รวม 900 ไร่ แบ่งการใช้ประโยชน์เป็นที่อยู่อาศัย 11.11% และพื้นที่เกษตร 88.89% ประกอบด้วย ทำไร่ 62.50% ทำนา 6.25% ทำสวน 25% และพื้นที่การเกษตรอื่นๆ 6.25%

ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาของ สวพส. มีเกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมด้านการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ จำนวน 43 ครัวเรือน กิจกรรมที่เข้าร่วม ประกอบด้วย (1) พืชผักในและนอกโรงเรือน 32 คน 30 ไร่ (2) ไม้ผล (มะม่วง เงาะ อะโวคาโด เสาวรส มะขาม) 63 ไร่ (3) ข้าวนา 5 คน 21 ไร่ (4) ปศุสัตว์ (กบ ปลา ไก่ สุกร) 20 คน (5) หัตถกรรม (ไม้กวาด) 11 คน (6) ตัวอย่างแปลงปรับระบบเกษตร 14 คน (7) แปลงเรียนรู้หรือแปลงสาธิตด้านพืชผัก จำนวน 9 แปลง 9 ไร่ ด้านไม้ผล จำนวน 5 แปลง 5 ไร่ ด้านปศุสัตว์ 20 โรงเรือน/แห่ง (8) การสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 1 กลุ่ม (9) ครัวเรือน 74.47% ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชนมีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจน ด้านสิ่งแวดล้อม การร่วมปลูกป่าพื้นที่สาธารณะ 3 ครั้ง การปลูกป่าใช้สอย (ไผ่รวก สัก หวาย อื่นๆ) ในพื้นที่ของเกษตรกร 48 ไร่ การปลูกหญ้าแฝกในแปลงไม้ผล 3 ครั้ง 90,000 กล้า การทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยชีวภาพ 20 ตัน 120 ไร่ การทำแนวกันไฟ 10 กิโลเมตร ทุกปี การจัดทำขอบเขตที่ดินรายแปลงและนำไปใช้ประโยชน์ 33 คน 42 แปลง 267.07 ไร่ และเพิ่มพื้นที่สีเขียว 230.3 ไร่ ด้านสังคม ชุมชนสามารถจัดทำแผนชุมชนที่มีคุณภาพและขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การปฏิบัติได้ มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาได้ จำนวน 15 คน ประกอบด้วย ผู้นำด้านอาชีพ 12 คน ผู้นำด้านสิ่งแวดล้อม 1 คน และผู้นำด้านสังคม 2 คน นอกจากนี้ยังมีรางวัลที่ชุมชนเคยได้รับ 2 รางวัล คือ หมู่บ้านเกษตรและอาหารปลอดภัยระดับจังหวัด ประจำปี พ.ศ. 2554 และหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง “อยู่เย็นเป็นสุข” ดีเด่นระดับอำเภอ ประจำปี พ.ศ. 2564

2) ชุมชนบ้านสองแคว ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวังไผ่

บ้านสองแคว หมู่ที่ 5 ตำบลนาไร่หลวง อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน ไม่ปรากฏหลักฐานการจัดตั้งหมู่บ้านที่แน่นอน แต่จากคำบอกเล่าพบว่าปี พ.ศ. 2410 มีประชากร 12 ครัวเรือน ประมาณ 30 คน ได้ย้ายมาตั้งบ้านอยู่ริมแม่น้ำยาวทั้งสองฝั่งและได้สร้างวัดไว้เป็นที่บำเพ็ญกุศล ทำบุญตักบาตร พิธีกรรมทางศาสนา และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ปัจจุบันบ้านสองแคว ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของจังหวัดน่าน ประชากรในชุมชนเป็นชนเผ่าไทลื้อ จำนวน 242 ครัวเรือน 783 คน ดำรงชีพด้วยการปลูกข้าวเพื่อบริโภค มีรายได้จากการปลูกข้าวโพด ฝ้าย และมะแขว่น พื้นที่ส่วนใหญ่มีเอกสารสิทธิ์มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบหุบเขา มีระดับความสูง 450-500 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง แหล่งน้ำสำคัญ คือ ลำน้ำยาวและลำห้วยแฉ่งไหลผ่านตลอดปี มีพื้นที่รวม 2,930 ไร่ แบ่งการใช้ประโยชน์เป็นที่อยู่อาศัย 11.43% และพื้นที่เกษตร 88.57% ประกอบด้วย ทำไร่ 38.54% ทำนา 4.43% และทำสวน 57.03%

ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาของ สวพส. มีเกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมด้านการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ จำนวน 57 ครัวเรือน กิจกรรมการเข้าร่วม ประกอบด้วย (1) ไม้ผล (มะม่วง เงาะ อะโวคาโด เสาวรส มะขาม) 14 คน 219 ไร่ (2) ข้าวไร่ ข้าวนา ถั่ว 45 คน (3) ปศุสัตว์ (กบ ปลา) 46 คน (4) หัตถกรรม (ไม้กวาด จักสาน) 20 คน (5) แปลงเรียนรู้หรือแปลงสาธิตด้านไม้ผล จำนวน 5 แปลง 5 ไร่ (6) การสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกพืชไร่ 1 กลุ่ม (7) ครัวเรือน 60.74% ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชนมีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจน ด้านสิ่งแวดล้อม การปลูกป่าใช้สอย (ไผ่ สัก อื่นๆ) ในพื้นที่ของเกษตรกร 448 ไร่ การทำปุ๋ยพืชสดจากถั่วเขียวแดง 150 ไร่ การทำแนวกันไฟ 10 กิโลเมตร ทุกปี การจัดทำขอบเขตที่ดินรายแปลงและนำไปใช้ประโยชน์ 204 คน 390 แปลง 3,179.63 ไร่ และเพิ่มพื้นที่สีเขียว 2,271.86 ไร่ ด้านสังคม ชุมชนสามารถจัดทำแผนชุมชนที่มีคุณภาพและขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การปฏิบัติได้ มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาได้ จำนวน 5 คน ประกอบด้วย ผู้นำด้านอาชีพ 4 คนและผู้นำด้านสังคม 1 คน

3) ชุมชนบ้านปางปุก ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงถ้ำเวียงแก

บ้านปางปุก หมู่ที่ 2 ตำบลนาไร่หลวง อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน ประมาณปี พ.ศ. 2420 - 2427 ชาวไทลื้อ 3 - 4 ครอบครัว ได้อพยพจากแหล่งอื่นมาทำไร่เลื่อนลอยและสร้างกระต๊อบ เป็นที่อยู่อาศัย มุ่งหลังคาด้วยใบบุกหรือใบปุก ซึ่งมีลักษณะคล้ายใบบอนแต่มีความหนาและใหญ่กว่า จึงเรียกว่า “บ้านปางปุก” ตั้งแต่นั้นมา ปี พ.ศ. 2427 ได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างไม่เป็นทางการ มีประชากรจากหมู่บ้านใกล้เคียง คือ บ้านน้ำตองหรือบ้านสองแควในปัจจุบัน บ้านนาไร่หลวงหรือ บ้านหางทุ่งในปัจจุบัน และบ้านห้วยแหม สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมืองสิบสองปันนา ประเทศจีน อพยพมาอาศัยอยู่ด้วย รวมทั้งสิ้น 26 หลังคาเรือน และประกาศเป็นหมู่บ้านปางปุก หมู่ที่ 15 โดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ในปี พ.ศ. 2465 และปี พ.ศ. 2511 ได้เปลี่ยนจากบ้านปางปุก หมู่ที่ 15 เป็นบ้านปางปุก หมู่ที่ 2 ประชากรในชุมชนเป็นชนเผ่าไทลื้อ จำนวน 220 ครอบครัว 875 คน ดำรงชีพด้วยการปลูกข้าวไร่และข้าวนาเพื่อบริโภค มีรายได้จากการปลูกข้าวโพด รับจ้าง และรับราชการ/ลูกจ้างประจำ ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูง มีระดับความสูง 300 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง บริเวณที่ตั้งหมู่บ้านมีลักษณะเป็นแอ่งเหมือนกระทะ ล้อมรอบด้วยภูเขา มีป่าไม้ แหล่งน้ำธรรมชาติ คือ ลำน้ำยาว ซึ่งยาวตั้งแต่ตำบลชนแดน-ตำบลผาตอ อำเภอท่าวังผา ไหลไปบรรจบกันที่แม่น้ำน่าน อำเภอท่าวังผา มีลำห้วยเล็กๆ ในหมู่บ้าน 24 แห่ง ไหลมาบรรจบกันที่แม่น้ำยาว แต่มีน้ำปริมาณน้อย เนื่องจากป่าไม้ถูกทำลาย

ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาของ สวพส. มีเกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมด้านการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ จำนวน 46 ครอบครัว ได้สร้างแปลงเรียนรู้หรือแปลงสาธิตด้านพืชผักในโรงเรือน 1 คน 2 โรงเรือน 3 ไร่ ด้านพืชผักนอกโรงเรือน 12 คน 36 ไร่ ด้านไม้ผล 25 คน 95 ไร่ ด้านปศุสัตว์ 25 คน 25 ฟาร์ม ด้านพืชไร่ (ข้าวไร่ ถั่ว) 12 คน 39 ไร่ สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 1 กลุ่ม สหกรณ์ 1 กลุ่ม กลุ่มพึ่งตนเอง จำนวน 35 คน 2 กลุ่ม ครอบครัว 80.04% ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชน มีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจน ด้านสิ่งแวดล้อม เพิ่มพื้นที่สีเขียว 528 ไร่ ด้านสังคม ชุมชนสามารถจัดทำแผนชุมชนที่มีคุณภาพและขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การปฏิบัติได้ มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาได้ จำนวน 8 คน ประกอบด้วย ผู้นำด้านอาชีพ 5 คน ผู้นำด้านสิ่งแวดล้อม 2 คน และผู้นำด้านสังคม 1 คน

4) ชุมชนบ้านหางทุ่ง ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงถ้ำเวียงแก

บ้านหางทุ่ง หมู่ที่ 3 ตำบลนาไร่หลวง อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน ประชากรในชุมชนเป็นชนเผ่าไทลื้อ จำนวน 92 ครอบครัว 320 คน ดำรงชีพด้วยการปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภค มีรายได้จากการปลูกข้าวโพดและมันสำปะหลัง มีระดับความสูงของพื้นที่ 300 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาของ สวพส. มีเกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมด้านการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ จำนวน 37 ครอบครัว ได้สร้างแปลงเรียนรู้หรือแปลงสาธิตด้านพืชผักในโรงเรือน 4 คน 4 โรงเรือน 3 ไร่ ด้านพืชผักนอกโรงเรือน 12 คน 24 ไร่ ด้านไม้ผล 21 คน 43 ไร่ ด้านปศุสัตว์ 15 คน 15 ฟาร์ม ด้านพืชไร่ (ข้าวไร่ ถั่ว) 20 คน 71 ไร่ สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชน 1 กลุ่ม กลุ่มพึ่งตนเอง จำนวน 35 คน 2 กลุ่ม ครอบครัว 40.21% ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชนมีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจน ด้านสิ่งแวดล้อม เพิ่มพื้นที่สีเขียว 423 ไร่ ด้านสังคม ชุมชนสามารถจัดทำแผนชุมชนที่มีคุณภาพและขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การปฏิบัติได้ มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาได้ จำนวน 5 คน ประกอบด้วย ผู้นำด้านอาชีพ 2 คน ผู้นำด้านสิ่งแวดล้อม 2 คน และผู้นำด้านสังคม 1 คน

5) ชุมชนบ้านน้ำแ่ง ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงน้ำแ่ง

บ้านน้ำแ่ง หมู่ที่ 7 ตำบลผาทอง อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน เดิมตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านผาหลุก หมู่ที่ 6 ตำบลแสนทอง แต่เนื่องจากที่ตั้งหมู่บ้านเดิมอยู่ห่างไกล การเดินทางค่อนข้างลำบาก จนกระทั่งปี พ.ศ. 2510 จึงได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณบ้านน้ำแ่งในปัจจุบันและเรียกชื่อหมู่บ้านตามชื่อของลำห้วย โดยนายฟูควร ตระกูลพิทักษ์กิจ หัวหน้าชุมชนในขณะนั้น บ้านน้ำแ่งเป็นหมู่บ้านบริวารของบ้านน้ำลึก หมู่ที่ 8 ตำบลผาตอ ต่อมาปี พ.ศ. 2532 อำเภอท่าวังผา ได้แบ่งการปกครองจาก 9 เป็น 10 ตำบล โดยแยกตำบลผาทองออกจากตำบลผาตอ และในปี พ.ศ. 2534 ได้รับการจัดตั้งให้เป็นหมู่บ้าน ประชากรในชุมชนเป็นชนเผ่าอัวเมี่ยน จำนวน 65 ครัวเรือน 409 คน ดำรงชีพด้วยการปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภค มีรายได้จากการปลูกข้าวโพด ไม้ผล (ลิ้นจี่ ลำไย) ผักในโรงเรือน และยางพารา มีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงชัน มีความลาดชันมาก มีระดับความสูง 350-600 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง

ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาของ สวพส. มีเกษตรกรเข้าร่วมกิจกรรมด้านการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ จำนวน 60 ครัวเรือน ได้สร้างแปลงเรียนรู้หรือแปลงสาธิตด้านพืชผัก 6 แปลง 5 ไร่ ด้านไม้ผล 20 ไร่ ด้านปศุสัตว์ 4 โรงเรือน/แห่ง สนับสนุนการจัดตั้งสหกรณ์ 1 กลุ่ม กลุ่มพึ่งตนเอง จำนวน 4 กลุ่ม ครัวเรือน 64.38% ของครัวเรือนทั้งหมดในชุมชนมีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจน ด้านสิ่งแวดล้อม เพิ่มพื้นที่สีเขียว 998 ไร่ ด้านสังคม ชุมชนสามารถจัดทำแผนชุมชนที่มีคุณภาพและขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การปฏิบัติได้ มีผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนาได้ จำนวน 7 คน ประกอบด้วย ผู้นำด้านอาชีพ 6 คนและผู้นำด้านสังคม 1 คน นอกจากนี้ยังมีรางวัลที่ชุมชนเคยได้รับ คือ รางวัลการพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูงคาร์บอนต่ำอย่างยั่งยืน ระดับดีมาก

4.1.2 การประเมินความพร้อมของกลุ่มเกษตรกรนาร่องในการพัฒนาเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้

1) การสำรวจความพร้อมของระบบสื่อสารในอำเภอสองแควและอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม พบว่า เครือข่ายโทรคมนาคมที่ให้บริการสัญญาณอินเทอร์เน็ตในพื้นที่อำเภอสองแคว คือ เครือข่ายทรูที่สามารถใช้งานได้อีก 1-2 ชั่วโมง เมื่อไฟฟ้าดับ แต่เครือข่ายเอไอเอสไม่สามารถใช้งานได้หากกระแสไฟฟ้าดับ เช่นเดียวกับอำเภอท่าวังผา แต่ในสถานการณ์ปกติเครือข่ายเอไอเอสสามารถใช้งานได้ดีกว่าเครือข่ายทรู

2) การวิเคราะห์การเข้าถึงและทักษะดิจิทัลของเกษตรกรในชุมชนเป้าหมาย 5 แห่ง จำนวน 1,753 คน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแพลตฟอร์มการเรียนรู้และเครือข่ายการเรียนรู้ ที่สอดคล้องกับเป้าหมายของการเรียนรู้และฐานการดำรงชีพของชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนไทลื้อและคนไทยพื้นเมืองบ้านใหม่ (118 คน) และบ้านสองแคว (529 คน) ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวังผา ชุมชนไทลื้อและคนไทยพื้นเมืองบ้านปางปุก (689 คน) และบ้านหางทุ่ง (229 คน) ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงถ้ำเวียงแก้ว รวมทั้งชุมชนอัวเมี่ยนบ้านน้ำแ่ง (188 คน) ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงน้ำแ่ง พบว่าประชากรใน 5 ชุมชน สามารถใช้โทรศัพท์มือถือ 80% โดยชุมชนที่มีประชากรใช้โทรศัพท์มือถือจำนวนมากที่สุด คือ บ้านปางปุก 571 คน บ้านสองแคว 428 คน บ้านหางทุ่ง 187 คน บ้านน้ำแ่ง 127 คน และบ้านใหม่ 83 คน ตามลำดับ โดยในจำนวนนี้สามารถใช้ Application และสื่อสังคมออนไลน์ คิดเป็น 84% ซึ่งส่วนใหญ่มีช่วงอายุมากกว่า 60 ปี (22%) 55-59 ปี (15%) 50-54 ปี (12%) และ 45-49 ปี (10%)

3) การประเมินสถานะการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ของชุมชนนักปฏิบัตินำร่อง (Community of Practice) จำนวน 2 กลุ่ม คือ กลุ่มวิสาหกิจผู้ปลูกผักปลอดสารพิษบ้านใหม่ ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวังไผ่ และกลุ่มผู้สูงอายุบ้านปางปูก ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงถ้ำเวียงแก้ว จังหวัดน่าน รายละเอียดดังนี้

3.1) กลุ่มวิสาหกิจผู้ปลูกผักปลอดสารพิษบ้านใหม่ มีสมาชิก 33 คน ประกอบด้วย ผู้หญิง 27 คนและผู้ชาย 6 คน อายุเฉลี่ย 62 ปี โดยในจำนวนนี้มีสมาชิกที่อายุมากกว่า 70 ปี 8 คน ซึ่งได้จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนในปี พ.ศ.2551 เพื่อรวมกลุ่มจัดการผลผลิตผัก ที่ สวพส. ส่งเสริมเป็น พืชทางเลือกทดแทนข้าวโพดเลี้ยงสัตว์

(1) กลุ่มวิสาหกิจปลูกผักที่ตลาดชุมชนต้องการจำนวนกว่า 33 ชนิด ในพื้นที่ปลูก ขนาด 38 ไร่ และได้รับการรับรองมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) เช่น ผักกวางตุ้ง คะน้า ผักสลัด กะหล่ำปลี มะเขือ ต้นหอม และผักชี เป็นต้น โดยจำหน่ายผลผลิตที่ร้านค้าชุมชน ที่อยู่ห่างจากแปลงเพาะปลูกเพียง 350 เมตร ลูกค้าประกอบด้วย ข้าราชการและเจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐในอำเภอสองแคว 60% ประชาชนในชุมชน 20% ลูกค้าที่สัญจรผ่าน 10% และโรงเรียน โรงพยาบาล 10% โดยมีรายได้ต่อปีรวม 600,000-700,000 บาท

(2) กลุ่มผู้ประกอบการที่อยู่ในห่วงโซ่การผลิตผักปลอดสารพิษบ้านใหม่ จำนวน 10 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มเครื่องจักรกลการเกษตรไถพรวนและเตรียมแปลงปลูก กลุ่มผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมัก กลุ่มเมล็ดพันธุ์และเพาะกล้า กลุ่มผู้ปลูกผักโซนเหนือสมาชิก 9 คน กลุ่มผู้ปลูกผักโซนใต้ สมาชิก 10 คน กลุ่มผู้ปลูกผักโซนริมน้ำยาวสมาชิก 14 คน กลุ่มคัดแยกและบรรจุผลผลิต กลุ่มผู้ขายผักที่ร้านค้าชุมชน 5 ทีมๆ ละ 2 คน กลุ่มผู้จัดส่งผลผลิตไปยังลูกค้า และกลุ่มออมทรัพย์

(3) สถานการณ์เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ของกลุ่มวิสาหกิจผู้ปลูกผักปลอดสารพิษบ้านใหม่ ตามมิติการประเมิน 4 เสาหลัก พบว่า ด้านผู้เรียนมีความรู้ที่จะพัฒนาตนเอง และกลุ่ม สมาชิกของกลุ่มวิสาหกิจมีประสบการณ์ในการปลูกผักและมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน แต่ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุที่มีอายุเฉลี่ย 61 ปี มีสมาชิกกลุ่มที่สามารถทำบัญชีรับ-จ่ายได้ ในด้านการผลิตพืชผัก ได้รับการรับรองมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) ด้านหลักสูตรการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับ ความต้องการของกลุ่ม เรื่องการจัดการโรคและแมลงยังไม่ครอบคลุมหลักปฏิบัติเชิงป้องกันก่อน ฤดูแล้งที่มีการระบาดของแมลง ด้านสภาพแวดล้อม เพื่อการเรียนรู้ในระดับดี เนื่องจากเป็นชุมชนขนาดเล็กที่สามารถสื่อสารกันทั่วถึง และมีผู้ที่สามารถใช้ Application สื่อสารผ่านโทรศัพท์มือถือ ได้ มากกว่า 70% และด้านทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของกลุ่มอยู่ในขอบเขตห่วงโซ่การผลิตเป็นหลัก

3.2) กลุ่มผู้สูงอายุบ้านปางปูก

(1) เริ่มรวมกลุ่มในปี พ.ศ. 2545 แต่ไม่เป็นรูปแบบ จนจัดตั้งคณะกรรมการ ปัจจุบันมีสมาชิก 183 คน ดำเนินกิจกรรมสร้างสรรค์โดยมีวัดปางปูกเป็นศูนย์กลาง เพื่อช่วยสร้างสุขอย่างสมวัยของผู้สูงอายุที่เชื่อมโยงการสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนไทลื้อ ได้แก่ (1) การสร้างรายได้เสริมจากผลิตภัณฑ์สมุนไพร ดอกไม้จันทร์ บายศรี ไม้กวาด และอาหารพื้นบ้าน (2) การดูแลสุขภาพกายและใจ ได้แก่ การออกกำลังกาย กีฬาพื้นบ้าน การเยี่ยมผู้ป่วยของจิตอาสาพร้อมกับ อสม. การตรวจคัดกรองโรคเบื้องต้นร่วมกับโรงพยาบาลสองแควทุกเดือน และการปฏิบัติธรรมทุกวันพระ (3) ด้านการเงิน ได้ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2556 เพื่อสนับสนุนให้ผู้สูงอายุออมเงิน เดือนละ 30-200 บาท เพื่อช่วยเหลือสมาชิกและต่อยอดการออมกับสถาบันการเงินชุมชนที่พัฒนามาจากกองทุนหมู่บ้าน ได้รับการสนับสนุนจาก ธ.ก.ส. สาขาท่าวังผา สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอสองแคว และธนาคารออมสิน

(2) สถานะการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ของกลุ่มผู้สูงอายุบ้านปูก ตามมติ การประเมิน 4 เสาหลัก พบว่า ด้านผู้เรียน กลุ่มผู้สูงอายุมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่หลากหลายอย่างต่อเนื่องครอบคลุมด้านสร้างรายได้เสริม การดูแลสุขภาพกายและใจ และการออม ด้านสื่อการเรียนรู้ ผู้สูงอายุได้รับความรู้จากการฝึกอบรมเป็นหลัก จึงจำเป็นต้องเสริมสร้างทักษะให้ผู้สูงอายุเข้าถึง แหล่งความรู้ออนไลน์ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด ด้านสภาพแวดล้อม เพื่อการเรียนรู้ที่วัดปางปูกมีความพร้อมทั้งในด้านกายภาพและเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ และ ด้านทักษะ การเรียนรู้ตลอดชีวิตของกลุ่มผู้สูงอายุอยู่ในระดับดี โดยพิจารณาจากกลุ่มมีการสร้างสรรค์กิจกรรม สำหรับผู้สูงอายุที่ครอบคลุมด้านอาชีพ สุขภาวะ การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และการออมกับ สถาบันการเงินชุมชน

4.1.3 การทดสอบกระบวนการเรียนรู้เชิงระบบเพื่อยกระดับอาชีพและการปรับตัวของ กลุ่มเกษตรกรนาร่องที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้บนพื้นที่สูง

การทดสอบกระบวนการเรียนรู้เชิงระบบเพื่อยกระดับอาชีพและการปรับตัวของ กลุ่มเกษตรกรนาร่อง ด้วยการวิเคราะห์ช่องว่างการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ในแต่ละมิติ การเลือก กิจกรรมที่สอดคล้องกับกลุ่มผู้เรียน และการลงมือปฏิบัติ โดยสามารถสรุปหลักการพัฒนาชุมชน แห่งการเรียนรู้เชิงระบบ 4 เสาหลัก ที่มีจุดเน้นของการพัฒนาในแต่ละด้าน ประกอบด้วย

- 1) ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หัวใจสำคัญอยู่ที่การกระตุ้นให้ผู้เรียนสามารถกำหนด จุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ที่ชัดเจนทั้งเพื่อพัฒนาอาชีพหรือพัฒนาตนเอง
- 2) หลักสูตรการเรียนรู้ที่พัฒนาบนฐาน “ความต้องการ” ของผู้เรียน มีความเฉพาะใน แต่ละกลุ่ม และจุดมุ่งหมายของการเรียน โดยเนื้อหาหรือหลักสูตรจะมีความเป็นพลวัตที่แปรเปลี่ยน ไปตามช่วงเวลาการเรียนรู้ของกลุ่มผู้เรียนและการปรับตัวรองรับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ
- 3) สภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ ใช้หลักการเรียนรู้ที่สามารถทำได้ทุกที่และทุกเวลา เพื่อลดข้อจำกัดทางสภาพแวดล้อมที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ โดยการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล เพื่อสร้างแพลตฟอร์มการเรียนรู้ ระบบพี่เลี้ยง การติดตามให้คำแนะนำ
- 4) ทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เรียนที่มีคุณลักษณะใฝ่รู้ สามารถเริ่มต้นการเรียนรู้ ด้วยตนเอง กำหนดจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ แสวงหาความรู้ในเรื่องเดิมที่รู้ เรียนรู้เรื่องเดิมในมุมมองใหม่ และการเรียนรู้สิ่งใหม่ เพื่อนำไปพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง และพร้อมถ่ายทอดให้ผู้อื่น

4.1.4 การวิเคราะห์ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรนาร่อง

ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้นาร่องบนพื้นที่สูง จากกระบวนการวิเคราะห์เชิงระบบเกี่ยวกับสถานะการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ จำนวน 4 เสาหลัก เพื่อยกระดับชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่แม่นยำ โดยมีจุดเน้นการพัฒนาต่างกัน ดังนี้ ปัจจัยและเงื่อนไข ความสำเร็จการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่บ้านใหม่ ประกอบด้วย (1) ด้านผู้เรียน สมาชิกกลุ่มมี ความใฝ่รู้ที่จะพัฒนาตนเองและกลุ่ม มีความรู้และประสบการณ์ในการปลูกผักตามมาตรฐานการ ปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) และมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน (2) ด้านหลักสูตรการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับ ความต้องการของกลุ่ม คือ การจัดการโรคและแมลงยังไม่ครอบคลุมหลักปฏิบัติเชิงป้องกันก่อน ฤดูแล้งที่มีการระบาดของแมลง (3) ด้านสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้อยู่ในระดับดี สามารถสื่อสาร กันได้ทั่วถึง และมีผู้ที่สามารถใช้ Application สื่อสารผ่านโทรศัพท์มือถือได้ มากกว่า 70% และ

(4) ด้านทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของกลุ่ม อยู่ในขอบเขตห่วงโซ่การผลิต 10 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเครื่องจักรกลการเกษตรไถพรวนและเตรียมแปลงปลูก กลุ่มผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมัก กลุ่มเมล็ดพันธุ์และเพาะกล้า กลุ่มผู้ปลูกผักโซนเหนือ กลุ่มผู้ปลูกผักโซนใต้ กลุ่มผู้ปลูกผักโซนริมน้ำยาว กลุ่มคัดแยกและบรรจุผลผลิต กลุ่มผู้ขายผักที่ร้านค้าชุมชน กลุ่มผู้จัดส่งผลผลิตไปยังลูกค้า และกลุ่มออมทรัพย์ ควรเน้นการเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กลุ่มสามารถเรียนรู้เรื่องการผลิตผักปลอดภัยสู่การเป็นผู้ประกอบการที่มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับการประกอบธุรกิจเกษตรพืชผักปลอดภัยตลอดห่วงโซ่คุณค่า

สำหรับปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่บ้านปางปูก ประกอบด้วย (1) ด้านผู้เรียน สมาชิกกลุ่มผู้สูงอายุมีความรู้ ประสบการณ์ และภูมิปัญญาของชุมชนท้องถิ่น มีความรู้ที่จะพัฒนาตนเองด้วยการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดเป็นอาชีพ รายได้ และความสุขจากการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่หลากหลายแทนการอยู่บ้านรอลูกหลานเพียงอย่างเดียว (2) ด้านหลักสูตร การเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่ม คือ การต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ผลิตภัณฑ์สร้างรายได้ เช่น ผลิตภัณฑ์สมุนไพร ดอกไม้จันทน์ บายศรี ไม้กวาด และอาหารพื้นบ้าน (3) ด้านสภาพแวดล้อม เพื่อการเรียนรู้ในระดับดี สามารถสื่อสารกันได้ดีทั่วถึง มีวัดปางปูกเป็นจุดศูนย์รวมในการทำกิจกรรม และเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ และมีผู้ที่สามารถใช้ Application สื่อสารผ่านโทรศัพท์มือถือได้ มากกว่า 50% และ (4) ด้านทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของกลุ่มอยู่ในระดับดี มีการสร้างสรรค์กิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุที่ครอบคลุมด้านอาชีพ สุขภาวะ การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และการออมกับสถาบันการเงินชุมชน ควรเน้นการเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กลุ่มสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดพร้อมกับการดูแลสุขภาพ

ภาพที่ 2 การทดสอบกระบวนการเรียนรู้เชิงระบบเพื่อยกระดับอาชีพและการปรับตัวของกลุ่มวิสาหกิจผู้ปลูกผักปลอดภัยบ้านใหม่

ภาพที่ 3 การทดสอบกระบวนการเรียนรู้เชิงระบบเพื่อยกระดับอาชีพและการปรับตัวของกลุ่มผู้สูงอายุบ้านปางปูก

4.2 การสำรวจข้อมูลประชากรในพื้นที่เตรียมการขยายผลการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง

การสำรวจข้อมูลประชากรในพื้นที่เตรียมการขยายผลการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์
ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 3 แห่ง ได้แก่ แม่สลอง วาวี และห้วยก้างปลา
ประกอบด้วยข้อมูล 3 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลของพื้นที่เตรียมการขยายผลศึกษา (นาร่อง) ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมา
สภาพภูมิประเทศ ข้อมูลประชากรในพื้นที่และการประกอบอาชีพ ศักยภาพและข้อจำกัดของพื้นที่
ผลการดำเนินงานที่ผ่านมาของ สวพส. และแนวทางของการดำเนินงานในระยะต่อไป (แผนกลยุทธ์
รายพื้นที่, 2565)

ส่วนที่ 2 ข้อมูลสถานการณ์และความท้าทายด้านการพัฒนาพื้นที่สูง (แผนปฏิบัติการด้าน
การพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566 – 2570))

ส่วนที่ 3 ข้อมูลประชากรในพื้นที่เตรียมการขยายผลศึกษา (นาร่อง) ประกอบด้วย จำนวน
ครัวเรือน จำนวนประชากร สัดส่วนเพศและอายุ ชชาติพันธุ์ ประเภอบัตร ระดับการศึกษา อาชีพหลัก
การขึ้นทะเบียนเกษตรกร ทักษะการใช้ภาษาไทย ความพร้อมของชุมชนในการเข้าถึงระบบสื่อสาร
และทักษะดิจิทัล การเข้าถึงสวัสดิการของรัฐและสิทธิการรักษาพยาบาล และสถานการณ์การเข้าสู่
สังคมสูงอายุ (ผลวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นจากระบบฐานข้อมูลโครงสร้างประชากรบนพื้นที่สูง, 2567)

4.2.1 ข้อมูลของพื้นที่เตรียมการขยายผลศึกษา (นาร่อง) (แผนกลยุทธ์รายพื้นที่, 2565)

1) โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง ตำบลแม่สลองนอก อำเภอ
แม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย

1.1) ประวัติความเป็นมา

ในอดีตดอยแม่สลองเป็นที่อยู่ของชาวเขาเผ่าต่างๆ ดำรงชีพด้วยการทำไร่
เลื่อนลอย จนเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เทือกเขาแถบนี้เตียนโล่ง ต่อมาผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาภาค 3
หน่วยบัญชาการทหารพัฒนา กองบัญชาการกองทัพไทย ได้ทำหนังสือถึงประธานมูลนิธิโครงการหลวง
ขอความอนุเคราะห์สนับสนุนโครงการพัฒนาพื้นที่ดอยแม่สลอง โดย หม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี ประธาน
มูลนิธิโครงการหลวง และคณะได้เดินทางมาตรวจเยี่ยมชุมชนในพื้นที่เพื่อรับทราบสภาพปัญหาและ
การดำเนินงานต่างๆ ที่บ้านสันติคีรี เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2553 และคณะสำรวจของ สวพส. ได้สำรวจ
พื้นที่รายหมู่บ้าน ในตำบลแม่สลองนอก-แม่สลองใน-ป่าตึง จังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ 19-20 พฤษภาคม
และ 9-10 กรกฎาคม 2553 รวม 15 หมู่บ้าน 25 กลุ่มบ้าน และได้เริ่มดำเนินงานภายใต้ชื่อ โครงการ
ขยายผลโครงการหลวงแม่สลอง ในวันที่ 1 สิงหาคม 2553 เป็นต้นมา และได้เปลี่ยนชื่อเป็นโครงการ
พัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง เมื่อวันที่ 25 เมษายน 2559 มีขอบเขตพื้นที่ดำเนินงานใน
3 จังหวัด 5 อำเภอ 8 ตำบล ประกอบด้วย จังหวัดเชียงราย (1) อำเภอแม่ฟ้าหลวง 2 ตำบล คือ ตำบล
แม่สลองนอก ตำบลแม่สลองใน (2) อำเภอแม่จัน 1 ตำบล คือ ตำบลป่าตึง (3) อำเภอเวียงแก่น 2 ตำบล
คือ ตำบลยางฮอม ตำบลปอ จังหวัดเชียงใหม่ อำเภอแม่อาย 2 ตำบล คือ ตำบลมะลิกา ตำบลแม่อาย
และจังหวัดพะเยา อำเภอเชียงคำ 1 ตำบล คือ ตำบลร่วมเย็น

1.2) สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ชุดดินและการใช้ประโยชน์ แหล่งน้ำ และป่าไม้
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง ตั้งอยู่ในตำบลแม่สลองนอก ซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดอยบ่อ ป่าน้ำแม่คำ ป่าน้ำแม่สลอง ป่าน้ำแม่จันฝั่งซ้าย คิดเป็น 98.50% และนอกเขตป่าสงวนแห่งชาติ คิดเป็น 1.50% ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขา ซึ่งเป็นแนวเทือกเขา แดนลาว ตอนกลางของพื้นที่มีเทือกเขาสลับกับแนวร่องน้ำ มีความสูงเฉลี่ย 1,200 เมตรจากระดับน้ำทะเล ปานกลาง สภาพภูมิอากาศช่วงฤดูหนาว อากาศเย็นจัด อุณหภูมิเฉลี่ย 15 องศาเซลเซียส ช่วงฤดูร้อน อากาศค่อนข้างสบาย อุณหภูมิเฉลี่ย 28 องศาเซลเซียส โดยมีอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 30.8 องศาเซลเซียส และต่ำสุดเฉลี่ย 19 องศาเซลเซียส

ตำบลแม่สลองนอกส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มชุดดินที่ 62 คิดเป็น 99% ดินนี้ ประกอบด้วยพื้นที่ภูเขา ความลาดชันมากกว่า 35% มีทั้งดินลึกและดินตื้น ลักษณะของเนื้อดินและความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติต่างกันแล้วแต่ชนิดของหินต้นกำเนิด มีเศษหิน ก้อนหิน หรือหินพื้น ปกคลุมด้วยป่าไม้ต่างๆ เกษตรกรจะทำได้เลี้ยงสัตว์ ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดิน คือ พื้นที่ภูเขามีความลาดชันมากกว่า 35% มีการกัดกร่อนของดินง่าย ซึ่งพบอัตราการชะล้างพังทลายของดินในพื้นที่ระดับรุนแรงมาก 31.36% การใช้ประโยชน์ที่ดิน แบ่งเป็น พื้นที่ป่าไม้ (ป่าสมบูรณ์ ป่ารกร้าง ป่าสวนป่า) 59.34% พื้นที่การเกษตร (นาข้าว ไร่หมุนเวียน ไม้ยืนต้น ไม้ผล สถานที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ) 37.95% พื้นที่ชุมชนและสิ่งปลูกสร้าง 2.46% พื้นที่เบ็ดเตล็ด 0.17% และพื้นที่แหล่งน้ำ 0.08% โดยมีแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและอุปโภคบริโภค จำนวน 2 แหล่ง คือ แหล่งน้ำธรรมชาติจากลำน้ำแม่สลอง และลำน้ำแม่จัน และแหล่งน้ำที่สร้างขึ้น ได้แก่ อ่างเก็บน้ำบ้านสันติคีรี อ่างเก็บน้ำบ้านเล่าสับ อ่างเก็บน้ำแม่จันหลวง ฝาย 8 แห่ง บ่อน้ำตื้น 5 แห่ง บ่อโยก 1 แห่ง และสระน้ำ 1 แห่ง

1.3) ข้อมูลประชากรในพื้นที่ การประกอบอาชีพ และการรวมกลุ่ม
โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง ครอบคลุมพื้นที่ดำเนินงาน 67 กลุ่มบ้าน ประชากร 6,309ครัวเรือน จำนวนทั้งหมด 30,722 คน ประกอบด้วย 8 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ ไทยพื้นเมือง จีนยูนนาน ไทยใหญ่ อาข่า อีวเมี่ยน ลีซอ ลัวะ และลาหู่ จึงมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม ประชากรส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยการปลูกข้าวไร่ และข้าวนาเพื่อบริโภค แหล่งที่มาของรายได้ ได้แก่ การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์แบบวิถีเกษตรดั้งเดิม 75% อาชีพรอง คือ รับจ้างทั้งในและนอกพื้นที่ 20% และค้าขาย 5% ตามลำดับ ผลผลิตทางการเกษตรที่สำคัญ ได้แก่ ข้าวหอม ข้าวสาลี กากแฟอราบิก้า พลัม (เชอร์รี่) พลัม ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ สุก และไก่พื้นเมือง ส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในพื้นที่ทำกิน มีแหล่งทุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ กลุ่มออมทรัพย์ และเงินทุนของตนเอง ในชุมชนมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรม ได้แก่ กลุ่มพลังอาสาสมัคร ป้องกันไฟป่า กลุ่มป่าชาวบ้าน อาสาตำรวจหมู่บ้าน กองหนุนเพื่อความมั่นคงของประเทศ กลุ่มลูกเสือชาวบ้าน กลุ่มหนุ่มสาว กลุ่มสายใยรักแห่งครอบครัว กลุ่มทางการค้าและการเกษตร ได้แก่ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มสหกรณ์ชาดอยแม่สลอง กลุ่มธนาคารข้าว และกลุ่มยุทธจักรกร เป็นต้น

1.4) ศักยภาพและข้อจำกัดของพื้นที่
จากการวิเคราะห์พื้นที่พบจุดแข็งของพื้นที่ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นที่ระดับความสูงเฉลี่ย 1,200 เมตร ทำให้อากาศเย็นสบายตลอดปีและมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งมีอัตลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมต่างกัน ส่งผลให้มีศักยภาพหลายอย่าง ได้แก่ (1) แหล่งท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม ชมวิถีชีวิตชุมชนบนพื้นที่สูง สัมผัสอากาศหนาวเย็น (2) แหล่งปลูกและผลิตใบชาอบแห้ง คุณภาพดีจำหน่ายในและนอกประเทศเป็นรายได้หลักของชุมชน และได้รับรางวัลหมู่บ้าน OTOP Village

Champion ปี พ.ศ. 2549 (3) แหล่งผลิตผลไม้และพืชผักเมืองหนาวหลายชนิด เช่น พลัม พลับ หน่อไม้ น้ำยอ ต้มระหวาน ผักกาดขาว โอซุน และดอกไม้ เป็นต้น (4) แหล่งผลิตไก่ดำพันธุ์พื้นเมืองที่มีคุณภาพ และ (5) ภูมิประเทศสวยงามและมีความพร้อมด้านสถานบริการที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวหรือพักผ่อน

สำหรับข้อจำกัดของพื้นที่ ประกอบด้วย (1) ความลาดชันสูง ทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดินและดินเสื่อมคุณภาพ (2) ขาดน้ำอุปโภค บริโภค และทำการเกษตรในช่วงฤดูแล้ง (3) เกษตรกรขาดความรู้ในการทำการเกษตร และ (4) บางหมู่บ้านไม่มีที่ดินทำการเกษตร ทั้งนี้แบ่งสภาพปัญหาแต่ละด้านได้ดังนี้ ด้านเศรษฐกิจ ประชากร 80% มีฐานะยากจน ผลิตข้าวน้อยและไม่เพียงพอต่อการบริโภค อาชีพสร้างรายได้หลักในบางหมู่บ้านทำเกษตรกรรมพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากไป ผลิตทางการเกษตรไม่ได้คุณภาพ เนื่องจากเกษตรกรขาดความรู้ในการปลูกและการจัดการผลผลิต ส่งผลให้ราคาผลผลิตตกต่ำ ต้นทุนการผลิตสูงและตลาดรองรับจำกัด รวมถึงขาดการรวมกลุ่มภายในชุมชนเพื่อการจำหน่ายสินค้าการเกษตร ด้านสังคม การเพิ่มขึ้นของประชากรจำนวนมาก ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดในพื้นที่ การย้ายเข้ามาของแรงงานต่างด้าวจากประเทศเพื่อนบ้านทำให้เกิดการแย่งงานกับคนในพื้นที่ ขาดพื้นที่ทำกินในบางหมู่บ้าน เนื่องจากไม่ได้อยู่อาศัยตั้งแต่แรก ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การขาดน้ำเพื่อการเกษตร โดยเฉพาะในฤดูแล้ง หมู่บ้านที่ประสบปัญหามากที่สุด คือ บ้านอาหละ บ้านธาตุ บ้านกลาง บ้านอาแบ บ้านป่าคาสามัคคี บ้านสันติคีรี และบ้านตงจาโฮ การบุกรุกและแผ้วถางพื้นที่ป่าไม้เพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยว การลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปสร้างบ้านและจำหน่าย รวมถึงการเผาพื้นที่เพื่อล่าสัตว์ ทำให้ป่าไม้ในพื้นที่ลดลงเหลือ 30% ของพื้นที่ทั้งหมด พื้นที่ป่าของต้นน้ำหายไป เกิดปัญหาน้ำไม่เพียงพอต่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตร ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากขาดการปรับปรุงบำรุงดิน เกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน เนื่องจากความลาดชันสูง การใช้สารเคมีแบบเข้มข้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชากรและสภาพแวดล้อม ด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน การขาดแคลนน้ำเพื่อการอุปโภค และบริโภค เส้นทางเข้าบางหมู่บ้านยังเป็นทางลูกรังและเข้าถึงลำบากในช่วงฤดูฝน

1.5) ผลการดำเนินงานระยะที่ผ่านมาและแนวทางของการดำเนินงานระยะต่อไป
ของ สวพส.

การดำเนินงานที่ผ่านมา สวพส. ได้คัดเลือกกลุ่มบ้านที่พบปัญหาสำคัญของพื้นที่หรือหมู่บ้านที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นชุมชนตัวอย่างเพื่อการเรียนรู้และขยายผลการดำเนินงานสู่กลุ่มบ้านอื่นๆ ที่มีบริบทและสภาพปัญหาคล้ายกัน โดยปี พ.ศ. 2553 – 2564 มีกลุ่มบ้านที่เข้าร่วมงานพัฒนากับ สวพส. จำนวน 45 กลุ่มบ้าน โดยมีผลการดำเนินงานด้านการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ การอบรมถ่ายทอดความรู้ 12 เรื่อง ให้เกษตรกร จำนวน 8,697 คน การส่งเสริมการปลูกพืชและปศุสัตว์ 34 ชนิด ในพื้นที่ 2,235 ไร่ จำนวน 585 คน รายละเอียดดังตารางที่ 2 การส่งเสริมการปลูกพืชภายใต้มาตรฐานอาหารปลอดภัย 25 ชนิด ในพื้นที่ 1,537 ไร่ จำนวน 406 คน รายละเอียดดังตารางที่ 3 การส่งเสริมอาชีพนอกภาคการเกษตร ได้แก่ การท่องเที่ยว งานหัตถกรรมด้วยการถ่ายทอดความรู้ในการฟื้นฟูและอนุรักษ์งานหัตถกรรม มีผู้เข้าร่วม จำนวน 20 คน มีแหล่งจำหน่ายหลัก 4 แห่ง ได้แก่ ตลาดโครงการหลวง ตลาดข้อตกลง ตลาดพ่อค้าท้องถิ่น และอุทยานหลวงราชพฤกษ์ จากการส่งเสริมอาชีพของ สวพส. จำนวน 8 กิจกรรมหลัก ก่อให้เกิดรายได้แก่เกษตรกร จำนวน 166,028,552 บาท รายละเอียดดังตารางที่ 4 โดยผลผลิตที่มีมูลค่าสูง 3 อันดับ คือ กาแฟอาราบิก้า ไม้ผล และพืชผัก ตามลำดับ ด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของคนและชุมชน มุ่งเน้นการจัดทำแผนชุมชนให้เป็น “แผนแม่บทของการพัฒนาชุมชน” เพื่อแก้ปัญหาของชุมชน โดยปี พ.ศ. 2561-2565 โดยได้

ส่งเสริมการจัดทำแผนชุมชนและขับเคลื่อนการนำไปใช้ประโยชน์ รวมทั้งสิ้น 16 แผน 16 หมู่บ้าน ได้รับสนับสนุนจาก อบต./หน่วยงาน จำนวน 34 กิจกรรม 5,388,000 บาท การส่งเสริมการรวมกลุ่มจากกลุ่มอาชีพสู่สถาบันเกษตรกร 4 กลุ่ม สมาชิกรวม 411 คน รายละเอียดดังตารางที่ 5 การส่งเสริมกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน 14 กลุ่ม จำนวน 320 คน การส่งเสริมกิจกรรมหมู่บ้านสะอาด 5 หมู่บ้าน 359ครัวเรือน รวมถึงการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน ผู้นำเกษตรกร และเยาวชน ให้เป็นผู้ร่วมขับเคลื่อนการพัฒนา ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม จำนวน 8 กิจกรรม การส่งเสริมการปรับระบบเกษตรและการใช้พื้นที่ให้เหมาะสม จำนวน 2 กิจกรรม รายละเอียดดังตารางที่ 6

ตารางที่ 2 ผลการส่งเสริมการปลูกพืชและปศุสัตว์ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง ปี พ.ศ. 2553 – 2564

กิจกรรมการส่งเสริม	จำนวน (ชนิด)	พื้นที่ปลูก (ไร่)	จำนวนเกษตรกร (คน)
1. พืชผัก GAP	12	38	56
2. ไม้ผล	9	210	168
3. กาแฟ	4	1,919	218
4. ชาอัสสัม	1	10	10
5. ไม้ดอก	6	12	38
6. พืชไร่	1	46	46
7. ปศุสัตว์	1		49
รวม	34	2,235	585

ตารางที่ 3 ผลการส่งเสริมการปลูกพืชภายใต้มาตรฐานอาหารปลอดภัยในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง ปี พ.ศ. 2553 – 2564

กิจกรรมการส่งเสริม	จำนวน (ชนิด)	พื้นที่ปลูก (ไร่)	จำนวนเกษตรกร (คน)
1. พืชผัก	12	38	56
2. ไม้ผล	9	210	168
3. กาแฟออร์แกนิก	4	1,289	182
รวม	25	1,537	406

ตารางที่ 4 รายได้ของเกษตรกรจากผลการส่งเสริมอาชีพในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง ปี พ.ศ. 2553 – 2564

ชนิดพืชส่งเสริมหลัก	รายได้ (บาท)
1. พืชผัก	17,638,052
2. ไม้ผล	5,445,784
3. กาแฟ	140,466,825
4. ไม้ดอก	1,623,377
5. พืชไร่	456,000
6. ปศุสัตว์	71,600
7. หัตถกรรม	49,914
8. ท่องเที่ยว	277,000
รวม	166,028,552

ตารางที่ 5 ผลการส่งเสริมการรวมกลุ่มจากกลุ่มอาชีพสู่สถาบันเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง ปี พ.ศ. 2553 – 2564

กิจกรรมการส่งเสริม	จำนวนสมาชิก (คน)
1. กลุ่มกาแฟ	182
2. กลุ่มพืชผัก	46
3. กลุ่มไม้ผล	168
4. กลุ่มธนาคารอาหาร	15
รวม	411

ตารางที่ 6 ผลการดำเนินงานด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง ปี พ.ศ. 2553 – 2564

กิจกรรมการส่งเสริม	จำนวนเกษตรกร (คน)
1. การส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม	
1.1 การปลูกป่าชาวบ้าน 14,000 ต้น	80
1.2 การปลูกแฝก 260,000 กล้า	78
1.3 การฟื้นฟูป่าชุมชน 14,205 กล้า	1,436
1.4 การจัดทำฝาย 9 แห่ง	180
1.5 การลดใช้สารเคมี	786
1.6 การทำปุ๋ยหมัก 120 ต้น	86
1.7 การทำแนวกันไฟ 152 กิโลเมตร	
1.8 การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก 48 แห่ง	
2. การส่งเสริมการปรับระบบเกษตรและการใช้พื้นที่ให้เหมาะสม	
2.1 การจัดทำที่ดินรายแปลง 2,041 แปลง	1,316
2.2 การลดการบุกรุกป่า 19,184.11 ไร่	

แนวทางของการดำเนินงานในระยะต่อไป เน้นการพัฒนาอาชีพสร้างรายได้ระยะสั้นและระยะยาวด้วยการส่งเสริมการผลิตพืชผักปลอดภัย การปลูกไม้ผลเพื่อการท่องเที่ยว การปลูกไม้ผลยืนต้น การผลิตกาแฟอราบิก้าคุณภาพอย่างครบวงจร โดยดำเนินงานส่งเสริมอาชีพผ่านสถาบันเกษตรกรที่มีการจัดทำแผนพัฒนาของกลุ่มและชุมชน ควบคู่กับการใช้แผนการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นเครื่องมือประกอบการตัดสินใจ การจัดทำแผนการผลิตและแผนการตลาดในแต่ละระดับควบคู่กับแผนการรับรองคุณภาพมาตรฐานของผลผลิตรายสาขา ซึ่งเน้นระบบการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและกระจายการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพให้ครอบคลุมไปทุกชุมชนเป้าหมาย ด้วยการเรียนรู้จากแปลงเรียนรู้ของโครงการ แปลงตัวอย่างของเกษตรกร และผู้นำเกษตรกร

2) โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี ตำบลวาวี อำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย

2.1) ประวัติความเป็นมา

บ้านวาวี มีชื่อเดิมว่า “บ้านหะวี” เป็นภาษามูเซอหรือลาหู่ แปลว่า ป่าของหนู เริ่มแรกเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ที่ชาวเขาเผ่ามูเซอหรือลาหู่และลีซออาศัยอยู่ มีความเป็นอยู่ค่อนข้างลำบาก ต่อมาชาวเขาเผ่าอ้าวเมียน กะเหรี่ยง อาข่า และจีนฮ่อ มาอาศัยอยู่ร่วมกันจนเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่

ขึ้น หลังสิ้นสุดโครงการพัฒนาพื้นที่สูงไทยเยอรมัน ในปี พ.ศ. 2539 พื้นที่ตำบลวาวีมีปัญหาที่ยังต้องดำเนินการต่อเนื่องทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จากการประชุมสัมมนา เรื่อง ทิศทางและการปฏิบัติงานวิจัยและพัฒนาที่สูงของ สวพส. สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาค 5 ได้เสนอหนังสือขอความอนุเคราะห์ให้โครงการหลวงช่วยเหลือในการพัฒนาอาชีพเกษตรกร จำนวน 25 หมู่บ้านของตำบลวาวี ต่อมา หม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี องค์ประธานมูลนิธิโครงการหลวง ทรงมอบหมายให้ สวพส. เข้าดำเนินการภายใต้ชื่อ “โครงการขยายผลโครงการหลวงวาวี” โดยช่วงแรก เน้นการพัฒนา 3 บ้านหลัก ได้แก่ บ้านดอยช้าง บ้านดอยล้าน และบ้านใหม่พัฒนา จากนั้นจึงขยายการพัฒนาไปยังบ้านอื่นๆ เพื่อให้งานพัฒนาครอบคลุมพื้นที่เป้าหมาย ต่อมาวันที่ 25 เมษายน 2559 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี มีขอบเขตพื้นที่ดำเนินงานใน 2 จังหวัด 3 อำเภอ 8 ตำบล ประกอบด้วย จังหวัดเชียงราย (1) อำเภอแม่สรวย 4 ตำบล ได้แก่ ตำบลวาวี ตำบลแม่พริก ตำบลท่าก้อ ตำบลศรีถ้อย (2) อำเภอเวียงป่าเป้า 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลสันสลี ตำบลเวียง ตำบลป่าจั่ว และจังหวัดลำปาง อำเภอเมืองปาน 1 ตำบล คือ ตำบลแจ้ซ้อน

2.2) สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ชุดดินและการใช้ประโยชน์ แหล่งน้ำ และป่าไม้

โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี ตั้งอยู่ในตำบลวาวี ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชันสลับกับป่าดงดิบ มีพื้นที่ราบบางส่วน มีความสูง 500 – 1,600 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง เป็นแหล่งใหญ่ของการปลูกและแปรรูปกาแฟอาราบิก้าที่ครบวงจร สภาพภูมิอากาศเหมาะกับการปลูกพืชและไม้ผลเมืองหนาว โดยช่วงฤดูหนาว อากาศหนาวเย็น อุณหภูมิเฉลี่ย 8 องศาเซลเซียส ช่วงฤดูฝน ฝนตกชุก อุณหภูมิเฉลี่ย 22 องศาเซลเซียส และช่วงฤดูร้อน มีลักษณะร้อนชื้น อุณหภูมิเฉลี่ย 27 องศาเซลเซียส

พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มชุดดินที่ 62 มีความลาดชันมากกว่า 35 % มีทั้งดินลึกและดินตื้น ลักษณะของเนื้อดินและความอุดมสมบูรณ์ต่างกันตามชนิดของหินต้นกำเนิด มีเศษหินก้อนหิน หรือหินพื้น ปกคลุมด้วยป่าไม้ต่างๆ เกษตรกรมักทำไร่เลื่อนลอย คิดเป็น 99.4% และพบการชะล้างพังทลายของดินในระดับรุนแรงมากสำหรับพื้นที่สูง คิดเป็น 46.20% ลักษณะทางธรณีวิทยาพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นหินฟิลโลไลต์ หินดินดานเนื้อปนถ่าน หินทรายถูกแปรสภาพบ้าง มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญจากลำห้วยทางทิศเหนือ คือ ลำห้วยวาวี ทางทิศใต้ คือ ลำห้วยน้ำริน ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ คือ ลำห้วยเลาจ้าว ซึ่งไหลมารวมกันแล้วไหลลงสู่ลำน้ำแม่สรวย ซึ่งเป็นลำน้ำสายหลัก เพื่อใช้อุปโภคและบริโภค

2.3) ข้อมูลประชากรในพื้นที่ การประกอบอาชีพ และการรวมกลุ่ม

โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี ครอบคลุมพื้นที่ดำเนินงาน 79 กลุ่มบ้าน ประชากร 9,982ครัวเรือน จำนวนทั้งหมด 28,988 คน ประกอบด้วย 8 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ อาข่า ลาหู่ อีวเมี่ยน จีน ปกาเกอญอ ลีซอ ไทยใหญ่ และไทยพื้นเมือง จึงมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม ประชากรตำบลวาวีส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ชา กาแฟ ถั่วลิสง มะคาเดเมีย อะโวคาโด ถั่ว และข้าวโพด โดยเฉพาะกาแฟอาราบิก้าและมะคาเดเมีย ซึ่งปลูกมากใน 4 บ้าน ได้แก่ บ้านดอยช้าง บ้านดอยล้าน บ้านแสนเจริญ และบ้านใหม่พัฒนา ซึ่งมีพื้นที่ปลูกรวมประมาณ 5,000 ไร่ และเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่ไม่มีเอกสารสิทธิ์ในพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัย

2.4) ศักยภาพและข้อจำกัดของพื้นที่

จากการวิเคราะห์พื้นที่พบจุดแข็งของพื้นที่ ประกอบด้วย (1) สภาพอากาศเย็นเหมาะสมกับการผลิตพืช/สัตว์ได้หลากหลายชนิด โดยเฉพาะกาแฟอาราบิก้า (2) มีภูมิทัศน์สวยงาม (3) มีความหลากหลายของชนเผ่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรม เหมาะกับการเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือศึกษาดูงาน (4) มีผู้ประกอบการรับซื้อผลผลิตในพื้นที่ เช่น กาแฟ มะคาเดเมีย (5) มีการรวมกลุ่มอาชีพที่สามารถพัฒนาต่อยอดเป็นสถาบันเกษตรกรที่เข้มแข็งได้ และ (6) การนับถือผู้อาวุโสของชนเผ่าสามารถสร้างเครือข่ายผู้นำเกษตรกรสู่การพัฒนาได้กว้างขวางรวดเร็ว

สำหรับข้อจำกัดของพื้นที่ ประกอบด้วย (1) การใช้สารเคมีเพื่อการเกษตรมากเกิดพิษจากการใช้สารเคมีในการผลิตจำนวนมาก เกิดการปนเปื้อนในแหล่งต้นน้ำและดิน (2) ดินเสื่อมโทรม เนื่องจากขาดการปรับปรุงบำรุงดินทำให้ปริมาณผลผลิตน้อย ไม่สม่ำเสมอ และคุณภาพของผลผลิตไม่ได้คุณภาพ (3) ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการขยะจากครัวเรือนน้อย (4) ขาดแหล่งกักเก็บน้ำ ระบบกระจายน้ำเพื่อการเกษตร (5) ไม่มีเอกสารสิทธิ์ที่ดิน ยังไม่ได้แบ่งเขตพื้นที่ป่ากับพื้นที่เกษตรอย่างชัดเจน (6) เส้นทางขนส่งผลผลิตจากแปลงสู่ชุมชนมีความลาดชัน ทำให้การเดินทางลำบาก โดยเฉพาะฤดูฝน (7) เกษตรกรมีความรู้มีน้อย มีหนี้สินครัวเรือน ไม่มีทุน (8) เกษตรกรเป้าหมายยังได้รับประโยชน์น้อย หมู่บ้านเป้าหมายดำเนินงานมีจำนวนมากและห่างไกลกัน (9) การบูรณาการแผนปฏิบัติงานในพื้นที่ยังขาดเป้าหมายจึงมีประสิทธิภาพน้อย และ (10) ผลผลิตเสียหายจากภัยธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ ทั้งนี้แบ่งสภาพปัญหาแต่ละด้านได้ดังนี้ ด้านเศรษฐกิจ การกระจายการพัฒนาอย่างไม่ทั่วถึงและอยู่ในระดับน้อย เนื่องจากมีจำนวนพื้นที่และประชากรมาก เส้นทางคมนาคมระหว่างหมู่บ้านลำบาก ชุมชนขาดการออมเงิน ซึ่งเป็นหลักภูมิคุ้มกันในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในหลัก ด้านสังคม ยังไม่สามารถจัดทำแผนชุมชนได้ครบทุกหมู่บ้าน เนื่องจากบางชุมชนไม่ให้ความร่วมมือ การขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การปฏิบัติโดยชุมชนเองยังอยู่ในระดับต่ำ ส่วนใหญ่ยังต้องพึ่งพาหน่วยงานภายนอกชุมชน ยังมีปัญหาเสียดินในกลุ่มเยาวชนบางกลุ่ม ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การใช้สารเคมีในการผลิตพืชจำนวนมากตามวิถีการผลิตพืชแบบเดิมที่ทำสืบต่อกันมาโดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรที่ไม่ได้เป็นสมาชิกโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง

2.5) ผลการดำเนินงานระยะที่ผ่านมาและแนวทางของการดำเนินงานระยะต่อไปของ สวพส.

การดำเนินงานที่ผ่านมา สวพส. ได้คัดเลือกกลุ่มบ้านที่พบปัญหาสำคัญของพื้นที่หรือหมู่บ้านที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นชุมชนตัวอย่างเพื่อการเรียนรู้และขยายผลการดำเนินงานสู่กลุ่มบ้านอื่นๆ ที่มีบริบทและสภาพปัญหาคล้ายกัน โดยปี พ.ศ. 2550 – 2565 มีกลุ่มบ้านที่เข้าร่วมงานพัฒนากับ สวพส. จำนวน 79 กลุ่มบ้าน ซึ่งในจำนวนนี้จัดอยู่ในเขตพื้นที่ตำบลลาวา จำนวน 60 กลุ่มบ้าน มีครัวเรือนที่ได้รับประโยชน์จากการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ จำนวน 6,133 ครัวเรือน และหมู่บ้านเยี่ยมเยียน จำนวน 19 กลุ่มบ้าน มีครัวเรือนที่ได้รับประโยชน์จากการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ จำนวน 657 ครัวเรือน โดยมีผลการดำเนินงานด้านการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ การส่งเสริมการปลูกพืช ปศุสัตว์ และประมง 26 ชนิด ในพื้นที่ 5,654 ไร่ จำนวน 1,059 ครัวเรือน รายละเอียดดังตารางที่ 7 ได้รับการรับรองคุณภาพผลผลิตตามมาตรฐานอาหารปลอดภัยแล้ว จำนวน 9 ชนิดพืช เกษตรกร จำนวน 37 คน การส่งเสริมอาชีพนอกภาคการเกษตร คือ งานหัตถกรรมด้วยการถ่ายทอดความรู้ในการฟื้นฟูและอนุรักษ์งานหัตถกรรมลวดลายผ้าดั้งเดิม จำนวน 1 กลุ่ม มีสมาชิก จำนวน 25 คน

มีแหล่งจำหน่ายหลัก 3 แห่ง ได้แก่ ตลาดข้อตกลง ตลาดพ่อค้าท้องถิ่น และตลาดโครงการหลวง จากการส่งเสริมอาชีพของ สวพส. จำนวน 9 กิจกรรมหลัก ก่อให้เกิดรายได้แก่เกษตรกร จำนวน 106,169,698 บาท รายละเอียดดังตารางที่ 8 โดยผลผลิตที่มีมูลค่าสูง 3 อันดับ คือ กาแฟอาราบิก้า พืชผัก และพืชไร่ ตามลำดับ ด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของคนและชุมชน ปี พ.ศ. 2559-2565 ได้ส่งเสริมการจัดทำแผนชุมชนและขับเคลื่อนการนำไปใช้ประโยชน์ รวมทั้งสิ้น 27 แผน 27 หมู่บ้าน ได้รับงบประมาณจาก อบต./หน่วยงาน จำนวน 11 กิจกรรม 1,016,470 บาท การส่งเสริมการรวมกลุ่ม จากกลุ่มอาชีพสู่สถาบันเกษตรกร 4 กลุ่ม สมาชิกรวม 477 คน รายละเอียดดังตารางที่ 9 การส่งเสริม กิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน 42 กลุ่ม จำนวน 2,278 คน ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม จำนวน 5 ด้านหลัก 10 กิจกรรม การส่งเสริมการปรับระบบเกษตรและการใช้พื้นที่ที่เหมาะสม จำนวน 2 กิจกรรม รายละเอียดดังตารางที่ 10

ตารางที่ 7 ผลการส่งเสริมการปลูกพืช ปศุสัตว์ และประมงในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง วาวี ปี พ.ศ. 2550 – 2565

กิจกรรมการส่งเสริม	จำนวน (ชนิด)	พื้นที่ปลูก (ไร่)	จำนวนเกษตรกร (ครัวเรือน)
1. พืชผัก GAP	217	287	217
2. ไม้ผล	293	152	293
3. กาแฟ	2,875	548	2,875
4. พืชไร่	2,269	72	2,269
5. ปศุสัตว์	217	287	217
6. หัตถกรรม	293	152	293
7. ชาอัสสัม	1	10	10
รวม	26	5,654	1,059

ตารางที่ 8 รายได้ของเกษตรกรจากผลการส่งเสริมอาชีพในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง วาวี ปี พ.ศ. 2550 – 2565

ชนิดพืชส่งเสริมหลัก	รายได้ (บาท)
1. พืชผัก	15,227,918
2. ไม้ผล	7,965,950
3. ชาและกาแฟ	72,854,617
4. ไม้ดอก	12,500
5. พืชไร่	9,108,967
6. พืชท้องถิ่น	237,934
7. ปศุสัตว์และประมง	752,512
8. หัตถกรรม	900
9. ท่องเที่ยว	8,400
รวม	106,169,698

ตารางที่ 9 ผลการส่งเสริมการรวมกลุ่มจากกลุ่มอาชีพสู่สถาบันเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี ปี พ.ศ. 2559 – 2565

กิจกรรมการส่งเสริม	จำนวนสมาชิก (คน)
1. กลุ่มกาแฟ	117
2. กลุ่มพืชผัก	48
3. กลุ่มไม้ผล	184
4. กลุ่มธนาคารอาหาร	128
รวม	477

ตารางที่ 10 ผลการดำเนินงานด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี ปี พ.ศ. 2555 – 2565

กิจกรรมการส่งเสริม	จำนวนเกษตรกร (คน)
1. การส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม	
1.1 งานอนุรักษ์ดินและน้ำ	
1.1.1 การปลูกแฝก 648,000 ต้น	546
1.1.2 ระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ 2,350 ไร่	748
1.2 งานฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน	
1.2.1 การทำปุ๋ยหมัก 317 ต้น	290
กิจกรรมการส่งเสริม	จำนวนเกษตรกร (คน)
1.3 งานฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร	
1.3.1 ป่าชุมชน/ป่าต้นน้ำ	
- บำรุงรักษาพื้นที่เดิม 1,101 ไร่	770
- พื้นที่ปลูกใหม่ 48 ไร่	712
- การสร้างฝาย 129 ฝาย	1,154
1.3.2 โครงการป่าชาวบ้าน	
- บำรุงรักษาพื้นที่เดิม 231 ไร่	235
- พื้นที่ปลูกใหม่ 85 ไร่	486
1.4 รั้วรณรงค์ทำแนวป้องกันไฟป่า 357 กิโลเมตร	2,711
1.5 กิจกรรมรณรงค์เพื่อลดใช้สารเคมี (อบรม) 23 ครั้ง	1,406
2. การส่งเสริมการปรับระบบเกษตรและการใช้พื้นที่ให้เหมาะสม	
2.1 การจัดทำที่ดินรายแปลง 7,105 แปลง	
2.2 การจัดทำแหล่งน้ำขนาดเล็ก 30 แหล่ง	

แนวทางของการดำเนินงานในระยะต่อไป เน้นการพัฒนาอาชีพสร้างรายได้ระยะสั้นและระยะยาวด้วยการส่งเสริมการผลิตพืชอาหารทุกชนิดให้ได้รับการรับรองมาตรฐานอาหารปลอดภัย กระจายการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพให้ครอบคลุมทุกชุมชนเป้าหมาย เพื่อให้ครัวเรือนเกษตรกรมีความมั่นคงด้านอาหารหรือมีรายได้ที่สูงกว่าเส้นความยากจน สนับสนุนให้ชุมชนสามารถจัดทำแผนชุมชนและนำไปใช้วางแผนพัฒนาร่วมกับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานบูรณาการในชุมชน รวมทั้งสนับสนุนการพัฒนาสถาบันเกษตรกรหรือชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถบริหารจัดการชุมชนวางแผนการผลิตและตลาดได้เองอย่างยั่งยืน

3) โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา ตำบลป่าตึง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย

3.1) ประวัติความเป็นมา

ชุมชนบ้านห้วยก้างปลา เริ่มก่อตั้งชุมชนประมาณปี พ.ศ. 2497 โดยชาวอัวเมี่ยน ที่อพยพมาจากประเทศลาว เดิมชื่อ “บ้านห้วยเฮี้ยะ” และเปลี่ยนเป็น “บ้านห้วยก้างปลา” ในปี พ.ศ. 2509 เนื่องจากมีต้นก้างปลาและลำห้วยไหลผ่าน ต่อมา มีชาวชนเผ่าอาข่า ลาหู่ ลีซอ และลัวะ ย้ายมาอยู่เพิ่ม โดยตั้งเป็นกลุ่มบ้านบริวาร มีผู้นำคนแรกชื่อ พ่อหลวงเล่าซาน สมัยก่อนในหมู่บ้านเป็น ถนนดินแดง ใช้ล้อเทียมเกวียน เดินเท้า ไม่มีไฟฟ้า ใช้กระบอกลไม้ไผ่ผ่าครึ่งทำเป็นทางน้ำเข้าหมู่บ้าน ใช้กระบอกลไม้ไผ่หรือน้ำเต้าตักน้ำไปใช้ในครัวเรือน ในอดีตประกอบอาชีพด้วยการทำไร่เลื่อนลอย (ข้าวโพด ข้าวไร่) เลี้ยงสัตว์ (หมู ไก่ ม้า วัว ควาย) ปลูกผัก (มะเขือเทศ กระหล่ำ พริก ผักชี) ปลูกพืชเสพติด (ฝิ่น กัญชา) เป็นต้น และมีรายได้เสริมจากการรับจ้าง ปลูกบ้านโดยมุงด้วยหญ้าคา ฝาไม้ไผ่ และใช้ ตะเกียงพายุ ใช้สมุนไพรที่ได้จากในป่าต้นน้ำในการรักษาโรค หน่วยงานที่เข้ามาช่วยเหลือ คือ กรมประชาสงเคราะห์

ต่อมาผู้นำชุมชนบ้านห้วยก้างปลา ได้ส่งหนังสือขอความอนุเคราะห์ผ่าน องค์การบริหารส่วนตำบลป่าตึงและที่ว่าการอำเภอแม่จัน มาที่ สวพส. เพื่อขอให้ดำเนินงานส่งเสริม และพัฒนาอาชีพทางเลือกที่เหมาะสมกับพื้นที่ คณะเจ้าหน้าที่ของ สวพส. ได้สำรวจพื้นที่ ปัญหา และความจำเป็นเร่งด่วนต่อการพัฒนา และจากการประชุมคณะกรรมการสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง ครั้งที่ 9/2559 วันที่ 26 กันยายน 2559 มีมติเห็นชอบให้รับหมู่บ้านห้วยก้างปลาเป็นพื้นที่ดำเนินงาน แบบพื้นที่เยี่ยมเยียน ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 และยกขึ้นเป็นโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบ โครงการหลวงห้วยก้างปลา ในปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 จากปัญหาหลักของชุมชน คือ การบุกรุก พื้นที่ป่า มีที่ดินทำกินจำกัด ไม่มีทางเลือกในการประกอบอาชีพ และการใช้สารเคมีทางการเกษตรมาก

3.2) สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ขุดดินและการใช้ประโยชน์ แหล่งน้ำ และป่าไม้

โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา ตั้งอยู่ในตำบลป่าตึง ซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าดอยบ่อและพื้นที่เตรียมการอุทยานแห่งชาติลำน้กกก ลักษณะภูมิประเทศ ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงหลายลูกสลับซับซ้อน วางตัวในแนวเหนือ-ใต้ ทิศตะวันออกเป็นที่ราบ พื้นที่ลาดเอียง ไปทางทิศเหนือ มีที่ราบลุ่มระหว่างกลาง มีความสูง 600 - 1,250 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ความลาดชัน 20 - 35% สภาพภูมิอากาศแบบมรสุมเขตร้อน อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 37.7 องศาเซลเซียส และต่ำสุดเฉลี่ย 7.5 องศาเซลเซียส ดินค่อนข้างอุดมสมบูรณ์เป็นดินร่วนปนทรายเหมาะกับการปลูกพืช และไม้ผลได้หลายชนิด เนื่องจากมีที่ดินจำกัด ประชากรส่วนใหญ่ปลูกข้าวนาและข้าวไร่เป็นพืชหลัก บางครอบครัวปลูกไม้ผลยืนต้น มีการเช่าที่ดินเพื่อปลูกข้าวโพด แหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญเกิดจาก ลำห้วยในพื้นที่ ได้แก่ ลำห้วยก้างปลา ห้วยปู ห้วยยาโน และมีน้ำแม่จันซึ่งเป็นลำน้ำสายหลักไหลผ่าน พื้นที่ไปรวมกับน้ำแม่คำบริเวณบ้านจันจว้าและไหลลงแม่น้ำโขงบริเวณบ้านสบคำ อำเภอเชียงแสน

3.3) ข้อมูลประชากรในพื้นที่ การประกอบอาชีพ และการรวมกลุ่ม

โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา ครอบคลุมพื้นที่ ดำเนินงาน 29 กลุ่มบ้าน ประชากร 2,640 ครัวเรือน จำนวนทั้งหมด 14,365 คน ประกอบด้วย 6 กลุ่มชาติพันธุ์ ได้แก่ อัวเมี่ยน อาข่า ลาหู่ ลีซอ ลัวะ และไทยพื้นเมือง จึงมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ส่วนกลุ่มบ้านที่ไม่มีพื้นที่ทำการเกษตร เช่น กลุ่มบ้านป่าบางงาม จะประกอบอาชีพรับจ้างเป็นหลัก

สัดส่วนการประกอบอาชีพของชุมชน ประกอบด้วย ทำนา 50% ทำไร่ 10% รับจ้าง 15% ทำสวน 10% ค้าขาย 10% และเลี้ยงสัตว์ 5% โดยพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ถั่วเหลือง ส่วนสัตว์เศรษฐกิจ ได้แก่ โคเนื้อ สุกร และไก่พันธุ์พื้นเมือง บางกลุ่มบ้านปลูกชิง ข้าวก่ำ ลั่นจี่ สับปะรด เลี้ยงหมู และไก่เพื่อบริโภคในครัวเรือน ประชากรไม่มีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเองและไม่มีเอกสารสิทธิ์

3.4) ศักยภาพและข้อจำกัดของพื้นที่

จากการวิเคราะห์พื้นที่พบจุดแข็งของพื้นที่ ประกอบด้วย (1) พื้นที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติดอยบ่อและพื้นที่เตรียมการอุทยานแห่งชาติลำน้ำกก ซึ่งมีลักษณะโดดเด่นทางธรรมชาติที่สวยงาม เพื่อสงวนคุ้มครองพื้นที่ เป็นแหล่งศึกษาวิจัย เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ รักษาสมดุลของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม (2) วนอุทยานน้ำตกห้วยก้างปลาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สวยงาม (3) มีประเพณีและวัฒนธรรมชนเผ่าที่น่าสนใจเหมาะแก่การท่องเที่ยว (4) มีความหลากหลายทางชีวภาพ สำหรับเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า แหล่งอาหาร แหล่งนันทนาการ และแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (5) ดินค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การปลูกพืชและไม้ผลได้หลายชนิด (6) ชุมชนอยู่ใกล้ถนนสายหลัก ตลาด และแหล่งรับซื้อผลผลิต (7) ผู้นำชุมชนมีความเข้มแข็ง และ (8) เกษตรกรมีการรวมกลุ่ม มีความตั้งใจร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐในการที่จะปรับปรุงและพัฒนาอาชีพด้านการเกษตร สำหรับปัญหาของพื้นที่ ประกอบด้วย (1) พื้นที่การเกษตรจำกัดต้องเช่าพื้นที่ (2) ไม่มีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเองและไม่มีเอกสารสิทธิ์ (3) ขาดแคลนน้ำอุปโภค บริโภค และน้ำเพื่อการเกษตร และ (4) การเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ ที่ส่งผลกระทบต่อเกษตร

3.5) ผลการดำเนินงานระยะที่ผ่านมาและแนวทางของการดำเนินงานระยะต่อไป
ของ สวพส.

การดำเนินงานที่ผ่านมา สวพส. ได้คัดเลือกกลุ่มบ้านที่พบปัญหาสำคัญของพื้นที่หรือหมู่บ้านที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นชุมชนตัวอย่างเพื่อการเรียนรู้และขยายผลการดำเนินงานสู่กลุ่มบ้านอื่นๆ ที่มีบริบทและสภาพปัญหาคล้ายกัน โดยมีผลการดำเนินงานด้านการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ การอบรมถ่ายทอดความรู้ 6 เรื่อง ให้เกษตรกร จำนวน 972 คน การส่งเสริมการปลูกพืชและปศุสัตว์ 35 ชนิด ในพื้นที่ 436 ไร่ จำนวน 288 คน ดังตารางที่ 11 การส่งเสริมการปลูกพืชภายใต้มาตรฐานอาหารปลอดภัย 16 ชนิด ในพื้นที่ 184 ไร่ จำนวน 156 คน รายละเอียดดังตารางที่ 12 การส่งเสริมอาชีพนอกภาคการเกษตร คือ งานหัตถกรรมด้วยการถ่ายทอดความรู้ในการฟื้นฟูและอนุรักษ์งานหัตถกรรม มีผู้เข้าร่วม จำนวน 19 คน มีแหล่งจำหน่ายหลัก 3 แห่ง ได้แก่ ตลาดโครงการหลวง ตลาดข้อตกลง และตลาดพ่อค้าท้องถิ่น จากการส่งเสริมอาชีพของ สวพส. จำนวน 6 กิจกรรมหลักก่อให้เกิดรายได้แก่เกษตรกร จำนวน 9,307,741 บาท รายละเอียดดังตารางที่ 13 โดยผลผลิตที่มีมูลค่าสูง 3 อันดับ คือ พืชผักอินทรีย์ กาแฟอาราบิก้า และไม้ผล ตามลำดับ ด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของคนและชุมชน โดยปี พ.ศ. 2561-2565 โดยได้ส่งเสริมการจัดทำแผนชุมชนและขับเคลื่อนการนำไปใช้ประโยชน์ รวมทั้งสิ้น 16 แผน 16 หมู่บ้าน ได้รับบสนับสนุนจาก อบต./หน่วยงาน จำนวน 28 กิจกรรม 3,325,000 บาท การส่งเสริมการรวมกลุ่มจากกลุ่มอาชีพสู่สถาบันเกษตรกร 4 กลุ่ม สมาชิก รวม 188 คน รายละเอียดดังตารางที่ 14 การส่งเสริมกิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน 5 กลุ่ม จำนวน 90 คน การส่งเสริมกิจกรรมหมู่บ้านสะอาด 3 หมู่บ้าน รวมถึงการพัฒนาศักยภาพผู้นำเกษตรกรให้เป็นผู้ร่วมขับเคลื่อนการพัฒนา ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม จำนวน 8 กิจกรรม การส่งเสริมการปรับระบบเกษตรและการใช้พื้นที่ให้เหมาะสม จำนวน 1 กิจกรรม รายละเอียดดังตารางที่ 15

ตารางที่ 11 ผลการส่งเสริมการปลูกพืชและปศุสัตว์ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง
ห้วยก้างปลา ปี พ.ศ. 2561 – 2565

กิจกรรมการส่งเสริม	จำนวน (ชนิด)	พื้นที่ปลูก (ไร่)	จำนวนเกษตรกร (คน)
1. พืชผัก	8	22	26
2. ไม้ผล	7	94	84
3. กาแฟอราบิก้า	1	68	46
5. Food Bank	2	130	25
4. พืชไร่	2	20	10
6.ปศุสัตว์	2		15
7. GAP/อินทรีย์	1		19
รวม	36	436	288

ตารางที่ 12 ผลการส่งเสริมการปลูกพืชภายใต้มาตรฐานอาหารปลอดภัยในโครงการพัฒนาพื้นที่สูง
แบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา ปี พ.ศ. 2561 – 2565

กิจกรรมการส่งเสริม	จำนวน (ชนิด)	พื้นที่ปลูก (ไร่)	จำนวนเกษตรกร (คน)
1. พืชผัก	8	22	26
2. ไม้ผล	7	94	84
3. กาแฟอราบิก้า	1	68	46
รวม	16	184	156

ตารางที่ 13 รายได้ของเกษตรกรจากผลการส่งเสริมอาชีพในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง
ห้วยก้างปลา ปี พ.ศ. 2561 – 2565

ชนิดพืชส่งเสริมหลัก	รายได้ (บาท)
1. พืชผัก	4,566,968
2. ไม้ผล	952,169
3. กาแฟอราบิก้า	2,149,738
4. Food Bank	733,438
5. พืชไร่	89,356
6. ปศุสัตว์	816,072
รวม	9,307,741

ตารางที่ 14 ผลการส่งเสริมการรวมกลุ่มจากกลุ่มอาชีพสู่สถาบันเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูง
แบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา ปี พ.ศ. 2561 – 2565

กิจกรรมการส่งเสริม	จำนวนสมาชิก (คน)
1. กลุ่มกาแฟ	46
2. กลุ่มพืชผัก	26
3. กลุ่มไม้ผล	84
4. กลุ่มธนาคารอาหาร	32
รวม	188

ตารางที่ 15 ผลการดำเนินงานด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา ปี พ.ศ. 2561 – 2565

กิจกรรมการส่งเสริม	จำนวนเกษตรกร (คน)
1. การส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม	
1.1 การปลูกป่าชาวบ้าน 54 ไร่	57
1.2 การปลูกแฝก 280,000 กล้า	237
1.3 การฟื้นฟูป่าชุมชน 13,500 กล้า	675
1.4 การจัดทำฝาย 9 แห่ง	
1.5 การลดใช้สารเคมี	414
1.6 การทำปุ๋ยหมัก 117 ตัน	113
1.7 การทำแนวกันไฟ 189 กิโลเมตร	
1.8 การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก 33 แห่ง	
2. การส่งเสริมการปรับระบบเกษตรและการใช้พื้นที่ให้เหมาะสม	
2.1 การจัดทำที่ดินรายแปลง 22 กลุ่มบ้าน 2,998 แปลง 45,791.68 ไร่	

แนวทางของการดำเนินงานในระยะต่อไป เน้นการพัฒนาอาชีพสร้างรายได้ระยะสั้นและระยะยาวด้วยการส่งเสริมการผลิตพืชผักปลอดภัย การปลูกไม้ผลเพื่อการท่องเที่ยว การปลูกไม้ผลยืนต้น โดยการส่งเสริมอาชีพผ่านสถาบันเกษตรกรที่มีการจัดทำแผนพัฒนาของกลุ่ม การจัดทำแผนการผลิตและการตลาดควบคู่กับแผนรับรองคุณภาพมาตรฐานของผลผลิตรายสาขา เน้นระบบการผลิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม กระจ่ายการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพให้ครอบคลุมทุกกลุ่มบ้านด้วยการเรียนรู้จากแปลงเรียนรู้ของโครงการ แปลงตัวอย่างของเกษตรกร และนำไปปรับใช้

4.2.2 สถานการณ์และความท้าทายด้านการพัฒนาพื้นที่สูง (แผนปฏิบัติการด้านการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2566 – 2570))

จากรายงานผลการศึกษาโครงการประเมินผลการดำเนินงานและศึกษาสถานะเศรษฐกิจและสังคมในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง รายงานผลการศึกษาและการดำเนินงานในระยะที่ผ่านมา รวมถึงข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พบว่าชุมชนบนพื้นที่สูงมีทั้งปัญหาบางส่วนที่ยังคงอยู่และปัญหาใหม่ที่ต้องได้รับการพัฒนา ดังนี้

1) ความยากจน

ในระยะตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2512 ชุมชนบนพื้นที่สูงมีชีวิตความเป็นอยู่ค่อนข้างยากจน และทำการเกษตรแบบยังชีพ และพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงพระราชทานความช่วยเหลือโดยตั้งมูลนิธิโครงการหลวง จนนำมาสู่การขยายผลสำเร็จของโครงการหลวงโดยสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง รวมทั้งหน่วยงานต่างๆ ทำให้ประชาชนและชุมชนจำนวนมากได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและแก้ไขปัญหาความยากจน อย่างไรก็ตามยังมีประชาชนอีกจำนวนมากที่ยังอยู่ในสถานะยากจนโดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่ห่างไกลมากและด้อยโอกาส ซึ่งมีรายได้ต่อครัวเรือนเฉลี่ย 193,038 บาทต่อครัวเรือนต่อปี และมีสัดส่วนคนจนที่มีรายได้ต่ำกว่าเส้นความยากจน 23% ของครัวเรือนบนพื้นที่สูง โดยเฉพาะโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงในพื้นที่เฉพาะ ซึ่งมีประชาชน 73% ที่อยู่ในสถานะยากจนทั่วไป และ 69% มีความยากจนด้านอาหาร

2) ความเหลื่อมล้ำ

ประเทศไทยยังมีความเหลื่อมล้ำในหลายมิติทั้งด้านรายได้ การถือครองทรัพย์สิน และการเข้าถึงบริการทางสังคมที่สำคัญ อาทิ การเข้าถึงบริการสาธารณสุข การศึกษา สวัสดิการสังคม กระบวนการยุติธรรม และโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งความเหลื่อมล้ำต่างๆ ต้องได้รับการแก้ไขอย่างมีประสิทธิภาพและทั่วถึง เพื่อสร้างความเสมอภาคให้เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ ครัวเรือนเกษตรกรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ซึ่งมีค่าสัมประสิทธิ์จีพีของรายได้รวมทั้งหมด รายได้เงินสดทั้งหมด และรายได้ครัวเรือนอยู่ในระดับ “ปานกลางหรือพอใช้” (ค่าสัมประสิทธิ์จีพี มีค่าอยู่ระหว่าง 0.490 - 0.6647)

3) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรและสังคมผู้สูงอายุ

ลักษณะโครงสร้างประชากรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงยังคงเป็นรูปพีระมิดที่มีลักษณะเป็นรูปประฆังคว่ำที่ชัดเจน แต่ฐานล่าง (ประชากรอายุต่ำกว่า 9 ปี) เริ่มแคบลง โดยปี พ.ศ. 2562 มีสัดส่วนประชากรสูงที่สุดในกลุ่มวัยทำงานช่วงอายุ 15 - 29 ปี และมีอัตราการเกิดของประชากรที่ลดลงจากเดิม อัตราการพึ่งพิงลดลง 36.4% หรือ 1 คนวัยทำงาน ต้องทำงานเลี้ยงดูคนไม่ทำงาน 3 คน อีกทั้งการเคลื่อนย้ายเยาวชนสู่ชุมชนเมืองมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเท่าตัว โดยส่วนใหญ่เป็นการเคลื่อนย้ายของเยาวชนเพื่อไปศึกษาต่อในเมือง คิดเป็น 51.22% และไปทำงาน 48.78% เนื่องจากปัญหาความยากจน ขาดอาชีพที่หลากหลาย ขาดที่ดินทำกิน ส่งผลให้ครอบครัวขาดแรงงานในการผลิต ส่งผลต่อค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่สูงขึ้น และชุมชนขาดแคลนเยาวชนที่มีความรู้ความสามารถในการพัฒนาต่อยอดวัฒนธรรมท้องถิ่น

4) การเปลี่ยนแปลงด้านสังคม

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของสังคมหรือชุมชนบนพื้นที่สูงเกิดขึ้นจากทั้งปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ การเคลื่อนย้ายแรงงาน ขาดการเตรียมความพร้อมและการสร้างความรู้ความเข้าใจกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และปัจจัยภายนอกชุมชน ได้แก่ การคมนาคมและระบบสื่อสารที่สะดวก รวดเร็ว กระแสบริโภคนิยมทำให้การสืบทอดจารีต ประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชนถูกลดความสำคัญ และเริ่มสูญหาย ภูมิคุ้มกันทางสังคมที่เป็นแนวทางดั้งเดิมในการอยู่ร่วมกันอย่างสันสุขอ่อนแอลง มีปัญหาด้านความขัดแย้งภายในชุมชนเพิ่มขึ้น รวมทั้งสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้รับการดูแลเอาใจใส่จากชุมชนลดลง จนบางพื้นที่เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม การจัดการขยะมูลฝอย และของเสียในชุมชน

5) ความมั่นคงตามแนวชายแดนและลักลอบปลูกฝิ่น

ถึงแม้ว่าการลักลอบปลูกฝิ่นในพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทยจะมีแนวโน้มลดลง จากข้อมูลของสำนักงาน ป.ป.ส. โดยสถาบันสำรวจและติดตามการปลูกพืชเสพติด พบว่าในปี พ.ศ. 2560/61 มีพื้นที่ปลูกฝิ่น 508 แปลง 433.73 ไร่ คิดเป็น 23% เมื่อเทียบกับปีที่ผ่านมาและพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงในพื้นที่เฉพาะมีการลักลอบปลูกฝิ่นลดลงเหลือเพียง 297 แปลง พื้นที่ 252.78 ไร่ หากการดำเนินมาตรการป้องกันในพื้นที่ขาดความเข้มงวด ปัญหาการปลูกฝิ่นในพื้นที่อาจจะกลับมาเพิ่มขึ้น เนื่องจากยังมีแรงจูงใจที่สำคัญ คือ ฝิ่นดิบยังคงมีราคาสูง และยังมีผู้เสพอยู่ในพื้นที่

6) การเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ

จากการใช้ประโยชน์เกินศักยภาพในการฟื้นตัวของระบบนิเวศ พื้นที่ป่าไม้ของประเทศในช่วงปี พ.ศ. 2551 - 2556 ลดลงอย่างต่อเนื่องเฉลี่ยประมาณปีละ 1 ล้านไร่ และเกิดการบุกรุกทำลายป่าอย่างต่อเนื่อง ส่งผลคุกคามต่อความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งมีปัญหารุนแรงมากที่สุดในเขตภาคเหนือ โดยเฉพาะในลุ่มน้ำน่าน ป่าสัก และสาละวิน ซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของประเทศ การบุกรุก และการเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าต้นน้ำ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงปริมาณน้ำท่า เกิดอุทกภัยและภัยแล้ง เกิดการชะล้างและการพังทลายของดินในพื้นที่เกษตรที่สูงชันหรือพื้นที่ภูเขา นอกจากนี้ยังพบปัญหาการปนเปื้อนในดินและน้ำ เนื่องจากการใช้สารเคมีในการป้องกันกำจัดโรคแมลง การกำจัดวัชพืช ส่งผลกระทบต่อทั้งผู้ปลูก ผู้บริโภค และชุมชนที่อาศัยบริเวณปลายน้ำ รวมทั้งยังมีปัญหาหมอกควันจากการเผาเศษวัสดุจากการเกษตร

4.2.3 ข้อมูลประชากรในพื้นที่เตรียมการขยายผลศึกษา (น่าน) (ผลวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นจากระบบฐานข้อมูลโครงสร้างประชากรบนพื้นที่สูง, 2567)

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลประชากรเบื้องต้นในพื้นที่เตรียมการขยายผลศึกษา (น่าน) 3 แห่ง ครอบคลุมข้อมูล ได้แก่ จำนวนครัวเรือน จำนวนประชากร สัดส่วนเพศและอายุ ขาดพันธุ์ประเภทบัตร ระดับการศึกษา อาชีพหลัก การขึ้นทะเบียนเกษตรกร ทักษะการใช้ภาษาไทย ความพร้อมของชุมชนในการเข้าถึงระบบสื่อสารและทักษะดิจิทัล การเข้าถึงสวัสดิการของรัฐและสิทธิการรักษาพยาบาล และสถานการณ์การเข้าสู่สังคมสูงอายุ รายละเอียดดังนี้

1) **โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง** ครอบคลุมพื้นที่ดำเนินงาน 67 กลุ่มบ้าน ประชากร 6,309 ครัวเรือน พบข้อมูลในระบบฐานข้อมูลโครงสร้างประชากรบนพื้นที่สูงน้อยกว่าจากฐานข้อมูล สวพส. เนื่องจากบางครัวเรือนไม่ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านและบางครัวเรือนไม่สะดวกเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลของสมาชิกในครัวเรือน ซึ่งในระบบฐานข้อมูลโครงสร้างประชากรบนพื้นที่สูง สํารวจข้อมูลในพื้นที่ 34 กลุ่มบ้าน มีประชากรที่อาศัยอยู่จริง 2,794 ครัวเรือน จำนวน 10,390 คน ประกอบด้วย เพศชาย 5,152 คนหรือคิดเป็น 49.59% และเพศหญิง 5,238 คนหรือคิดเป็น 50.41% ครัวเรือน 44.13% เข้าร่วมงานส่งเสริมและพัฒนา กับ สวพส. ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าอาข่า คิดเป็น 43.72% รองลงมา คือ ลาหู่ คิดเป็น 19.07% ประชากร 72.17% ถือบัตรประชาชน และ 35.50% ไม่ได้เรียนหนังสือ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ได้แบ่งคนออกเป็น 5 กลุ่มวัย ประกอบด้วย กลุ่มหญิงตั้งครรภ์ กลุ่มเด็กเล็ก (อายุ 0-5 ปี) กลุ่มเด็กโตและวัยรุ่นหรือเยาวชน (อายุ 6-24 ปี) กลุ่มผู้ใหญ่ (อายุ 25-59 ปี) และกลุ่มผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) ผลการวิเคราะห์และจัดกลุ่มประชากรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง พบว่าประชากรส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มผู้ใหญ่ (อายุ 25-59 ปี) คิดเป็น 46.82% และมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป ในสัดส่วน 14% จึงก้าวเข้าสู่ผู้สูงอายุ (Aging Society) เนื่องจากมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป ในสัดส่วนมากกว่า 10% ของประชากรในชุมชน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง คิดเป็น 45.07% และปลูกพืช คิดเป็น 41.94% มีการขึ้นทะเบียนเกษตรกร 14.63% ด้านทักษะการใช้ภาษาไทย พบว่าประชากรในชุมชนมีทักษะการใช้ภาษาไทยทั้งการฟัง พูด อ่าน และเขียน อยู่ในระดับดี คิดเป็น 74.25% 72.95% 49.98% และ 49.38% ตามลำดับ

การประเมินความพร้อมของชุมชนในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลอง พบว่าชุมชนส่วนใหญ่มีความพร้อมของระบบสื่อสาร สามารถเข้าถึงเครือข่ายโทรคมนาคมที่ให้บริการสัญญาณอินเทอร์เน็ตได้ ทั้งนี้จากการวิเคราะห์การเข้าถึงและทักษะดิจิทัลของประชากรในชุมชน พบว่าประชากร 7,196 คนหรือคิดเป็น 69.26% มีความสามารถในการเข้าถึงโทรศัพท์มือถือ โดยในจำนวนนี้สามารถใช้ Application และสื่อสังคมออนไลน์ได้ 6,535 คนหรือคิดเป็น 62.90% ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 15 - 19 ปี (13%) 25 - 29 ปี (11%) 20 - 24 ปี และ 30 - 34 ปี (10% เท่ากัน) สำหรับการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐและสิทธิการรักษาพยาบาล พบว่า ประชากรในชุมชน 77.06% ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการของรัฐได้ และ 82.99% มีสิทธิบัตรทองในการรักษาพยาบาล

2) โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี ครอบคลุมพื้นที่ดำเนินงาน 79 กลุ่มบ้าน ประชากร 9,982 ครัวเรือน พบข้อมูลในระบบฐานข้อมูลโครงสร้างประชากรบนพื้นที่สูงน้อยกว่าจากฐานข้อมูล สวพส. เนื่องจากบางครัวเรือนไม่ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านและบางครัวเรือนไม่สะดวกเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลของสมาชิกในครัวเรือน ซึ่งในระบบฐานข้อมูลโครงสร้างประชากรบนพื้นที่สูง สสำรวจข้อมูลในพื้นที่ 63 กลุ่มบ้าน มีประชากรที่อาศัยอยู่จริง 5,157 ครัวเรือน จำนวน 19,537 คน ประกอบด้วย เพศชาย 9,806 คนหรือคิดเป็น 50.19% และเพศหญิง 9,731 คนหรือคิดเป็น 49.81% ครัวเรือน 38.69% เข้าร่วมงานส่งเสริมและพัฒนา กับ สวพส. ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าอาข่า คิดเป็น 44.86% รองลงมา คือ ลาหู่ คิดเป็น 24.63% ประชากร 89.19% ถือบัตรประชาชน และ 32.05% ไม่ได้เรียนหนังสือ

ผลการวิเคราะห์และจัดกลุ่มประชากรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี พบว่าประชากรส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มผู้ใหญ่ (อายุ 25-59 ปี) คิดเป็น 47.55% และมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป ในสัดส่วน 14% จึงก้าวเข้าสู่ผู้สูงอายุ (Aging Society) เนื่องจากมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปในสัดส่วนมากกว่า 10% ของประชากรในชุมชน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพปลูกพืช คิดเป็น 64.55% และรับจ้าง คิดเป็น 30.63% มีการขึ้นทะเบียนเกษตรกร 26.83% ด้านทักษะการใช้ภาษาไทย พบว่าประชากรในชุมชนมีทักษะการใช้ภาษาไทยทั้งการฟัง พูด อ่าน และเขียน อยู่ในระดับดี คิดเป็น 75.15% 74.63% 54.52% และ 54.08% ตามลำดับ

การประเมินความพร้อมของชุมชนในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวี พบว่าชุมชนส่วนใหญ่มีความพร้อมของระบบสื่อสาร สามารถเข้าถึงเครือข่ายโทรคมนาคมที่ให้บริการสัญญาณอินเทอร์เน็ตได้ ทั้งนี้จากการวิเคราะห์การเข้าถึงและทักษะดิจิทัลของประชากรในชุมชน พบว่าประชากร 13,375 คนหรือคิดเป็น 68.46% มีความสามารถในการเข้าถึงโทรศัพท์มือถือ โดยในจำนวนนี้สามารถใช้ Application และสื่อสังคมออนไลน์ได้ 11,930 คนหรือคิดเป็น 61.06% ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 15 - 19 ปี 20 - 24 ปี 25 - 29 ปี และ 15 - 34 ปี (11% เท่ากัน) และ 35 - 39 ปี (10%) สำหรับการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐและสิทธิการรักษาพยาบาล พบว่า ประชากรในชุมชน 61.57% ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการของรัฐได้ และ 88.41% มีสิทธิบัตรทองในการรักษาพยาบาล

3) โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา ครอบคลุมพื้นที่ดำเนินงาน 29 กลุ่มบ้าน ประชากร 2,640 ครัวเรือน พบข้อมูลในระบบฐานข้อมูลโครงสร้างประชากรบนพื้นที่สูงสามารถสำรวจข้อมูลได้ครบทุกกลุ่มบ้านแต่จำนวนครัวเรือนน้อยกว่าจากฐานข้อมูล สวพส. คิดเป็น 14.70% เนื่องจากบางครัวเรือนไม่ได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านและบางครัวเรือนไม่สะดวกเปิดเผยข้อมูลส่วนบุคคลของสมาชิกในครัวเรือน ทั้งนี้ข้อมูลในระบบฐานข้อมูลโครงสร้างประชากรบนพื้นที่สูงสำรวจข้อมูลในพื้นที่ 29 กลุ่มบ้าน มีประชากรที่อาศัยอยู่จริง 2,252 ครัวเรือน จำนวน 7,407 คน

ประกอบด้วย เพศชาย 3,577 คนหรือคิดเป็น 48.29% และเพศหญิง 3,830 คนหรือคิดเป็น 51.71% ครึ่งเรือน 32.99% เข้าร่วมงานส่งเสริมและพัฒนา กับ สวพส. ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยง คิดเป็น 39.41% รองลงมา คือ ม้ง คิดเป็น 21.20% ประชากร 89.81% ไม่มีบัตรประจำตัว และ 34.13% ไม่ได้เรียนหนังสือ

ผลการวิเคราะห์และจัดกลุ่มประชากรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ห้วยก้างปลา พบว่าประชากรส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มผู้ใหญ่ (อายุ 25-59 ปี) คิดเป็น 44.32% และมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป ในสัดส่วน 19.77% จึงก้าวเข้าสู่ผู้สูงอายุ (Aging Society) เนื่องจากมีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่า 10% ของประชากรในชุมชน และคาดว่าจะเข้าสู่ สังคมผู้สูงอายุสมบูรณ์ (Complete Aged Society) ที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่า 20% ของประชากรในชุมชน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพภาคการเกษตรในการปลูกพืช คิดเป็น 30.18% และการเลี้ยงสัตว์ คิดเป็น 26.26% มีการขึ้นทะเบียนเกษตรกร 18.05% ด้านทักษะการใช้ ภาษาไทย พบว่าประชากรในชุมชนมีทักษะการใช้ภาษาไทยทั้งการฟัง พูด อ่าน และเขียน อยู่ในระดับ ดี คิดเป็น 74.67% 73.93% 51.68% และ 51.14% ตามลำดับ

การประเมินความพร้อมของชุมชนในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ห้วยก้างปลา พบว่าชุมชนส่วนใหญ่มีความพร้อมของระบบสื่อสาร สามารถเข้าถึงเครือข่าย โทรคมนาคมที่ให้บริการสัญญาณอินเทอร์เน็ตได้ ทั้งนี้จากการวิเคราะห์การเข้าถึงและทักษะดิจิทัล ของประชากรในชุมชน พบว่าประชากร 5,278 คนหรือคิดเป็น 71.26% มีความสามารถในการเข้าถึง โทรศัพท์มือถือ โดยในจำนวนนี้สามารถใช้ Application และสื่อสังคมออนไลน์ได้ 4,572 คนหรือคิดเป็น 61.73% ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 15 - 19 ปี และ 60 ปีขึ้นไป (12% เท่ากัน) และ 40 - 44 ปี (10%) สำหรับการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐและสิทธิการรักษาพยาบาล พบว่า ประชากรในชุมชน 67.23% ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการของรัฐได้ และ 90.95% มีสิทธิบัตรทองในการรักษาพยาบาล

บทที่ 5

สรุปและวิจารณ์ผลการวิจัย

การศึกษาและพัฒนากระบวนการเสริมสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับภูมิสังคมและรองรับการเปลี่ยนแปลงบนพื้นที่สูง มีวัตถุประสงค์เพื่อทดสอบกระบวนการเชิงระบบในการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง รวมทั้งการศึกษาปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จของการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้บนพื้นที่สูง ด้วยวิธีการวิจัยแบบผสมผสาน การสำรวจข้อมูลด้วยแบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประชุมกลุ่มย่อย ในชุมชนนาร่องและพื้นที่เตรียมการขยายผลการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

5.1 การศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เชิงระบบเพื่อยกระดับอาชีพและการปรับตัวของกลุ่มเกษตรกรนาร่องที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้บนพื้นที่สูง

กรณีศึกษาชุมชนนาร่องในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 3 แห่ง จำนวน 5 ชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มเครือข่ายพื้นที่ (Growth Pole) เดียวกันและเป็นกลุ่มพื้นที่ที่มีตั้งแต่ 5 ชาติพันธุ์ขึ้นไป (เมี่ยน ขมุ ไทลื้อ ม้ง คนไทยพื้นเมือง) เพื่อทดสอบกระบวนการเชิงระบบในการยกระดับอาชีพและการปรับตัวของกลุ่มเกษตรกรนาร่องสู่การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ ตามหลักการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงระบบ 4 เสาหลัก รายละเอียดดังนี้

(1) การประเมินทักษะการเรียนรู้และคุณลักษณะการเป็นผู้ใฝ่รู้ของชุมชนนาร่อง โดยพิจารณาจากสัดส่วนการเข้าร่วมกิจกรรมกับ สวพส. สัดส่วนครัวเรือนที่มีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจน และจำนวนผู้นำเกษตรกร พบว่าชุมชนบ้านใหม่ มีลักษณะของการเป็นผู้ใฝ่รู้ในระดับมาก มีผลตามเกณฑ์การพิจารณา คิดเป็น 91.49% 74.47% และ 12 คน ตามลำดับ และได้รับรางวัล สอดคล้องกับชุมชนบ้านน้ำแ่ง ที่มีผลคิดเป็น 92.31% 64.38% และ 7 คน ตามลำดับ และได้รับรางวัล สำหรับชุมชนบ้านทางทุ่ง บ้านสองแคว และบ้านปางปุก มีลักษณะของการเป็นผู้ใฝ่รู้ระดับปานกลาง โดยมีสัดส่วนการเข้าร่วมกิจกรรมกับ สวพส. คิดเป็น 40.22% 23.55% และ 20.91% ตามลำดับ สัดส่วนครัวเรือนที่มีรายได้สูงกว่าเส้นความยากจน คิดเป็น 40.21% 60.74% และ 80.04% ตามลำดับ และมีผู้นำเกษตรกร จำนวน 5, 5 และ 8 คน ตามลำดับ

(2) การสำรวจความพร้อมของระบบสื่อสาร การเข้าถึงและทักษะดิจิทัลของเกษตรกรในชุมชนเป้าหมาย เพื่อประเมินสภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ทุกที่และทุกเวลา พบว่า พื้นที่อำเภอสองแควและอำเภอท่าวังผา มีความพร้อมและสามารถเข้าถึงเครือข่ายโทรคมนาคมได้ทั้งเครือข่ายเอไอเอสและทรู ถ้าสถานการณ์ปกติเครือข่ายเอไอเอสสามารถใช้งานได้ดีกว่าเครือข่ายทรู ถ้าไฟฟ้าดับเครือข่ายเอไอเอสไม่สามารถใช้งาน แต่เครือข่ายทรูสามารถใช้งานได้อีก 1-2 ชั่วโมง ส่วนการเข้าถึงโทรศัพท์มือถือและทักษะดิจิทัลของเกษตรกรในชุมชนเป้าหมาย จำนวนทั้งสิ้น 1,753 คน พบว่าประชากร 80% ใน 5 ชุมชนเป้าหมาย สามารถเข้าถึงโทรศัพท์มือถือได้ ซึ่งเรียงจากจำนวนมากที่สุด คือ บ้านปางปุก 571 คน บ้านสองแคว 428 คน บ้านทางทุ่ง 187 คน บ้านน้ำแ่ง 127 คน และบ้านใหม่ 83 คน ตามลำดับ โดยในจำนวนนี้สามารถใช้ Application และสื่อสังคมออนไลน์ คิดเป็น 84% ซึ่งส่วนใหญ่มีช่วงอายุมากกว่า 60 ปี (22%) 55-59 ปี (15%) 50-54 ปี (12%) และ 45-49 ปี (10%)

(3) การประเมินสถานะการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ของชุมชนนักปฏิบัตินำร่อง จำนวน 2 กลุ่ม

3.1) กลุ่มวิสาหกิจผู้ปลูกผักปลอดสารพิษบ้านใหม่ มีสมาชิก 33 คน ประกอบด้วยผู้หญิง 27 คนและผู้ชาย 6 คน อายุเฉลี่ย 62 ปี สมาชิกอายุมากกว่า 70 ปี 8 คน จัดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน ปี พ.ศ. 2551 เพื่อจัดการผลผลิตผักที่ สวพส. ส่งเสริมเป็นพืชทางเลือกทดแทนข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และผักที่ตลาดชุมชนต้องการกว่า 33 ชนิด ในพื้นที่ 38 ไร่ ได้รับการรับรองมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) เช่น ผักกวางตุ้ง คะน้า ผักสลัด กะหล่ำปลี มะเขือ ต้นหอม และผักชี เป็นต้น โดยจำหน่ายผลผลิตที่ร้านค้าชุมชนซึ่งอยู่ห่างจากแปลง 350 เมตร ลูกค้า ได้แก่ ข้าราชการ/เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐในอำเภอสองแคว 60% ประชาชนในชุมชน 20% ลูกค้าที่สัญจรผ่าน 10% โรงเรียน/โรงพยาบาล 10% รายได้ต่อปีรวม 600,000-700,000 บาท มีผู้ประกอบการในห่วงโซ่การผลิต 10 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเครื่องจักรกลการเกษตรไถพรวนและเตรียมแปลง กลุ่มผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมัก กลุ่มเมล็ดพันธุ์ และเพาะกล้า กลุ่มผู้ปลูกผัก 3 โซน (เหนือ ใต้ ริมน้ำยาว) กลุ่มคัดแยกและบรรจุผลผลิต กลุ่มผู้ขายผักที่ร้านค้าชุมชน กลุ่มผู้จัดส่งผลผลิตไปยังลูกค้า และกลุ่มออมทรัพย์ ผลประเมินสถานะการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ พบว่า (1) ด้านผู้เรียนมีความใฝ่รู้ที่จะพัฒนาตนเองและกลุ่ม สมาชิกมีประสบการณ์การปลูกผัก มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน มีสมาชิกที่ทำบัญชีได้ ผักที่ปลูกได้รับการรับรองมาตรฐาน GAP (2) ด้านหลักสูตร/สื่อการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่ม แต่การจัดการโรคและแมลงยังไม่ครอบคลุมหลักปฏิบัติเชิงป้องกันก่อนฤดูแล้งที่มีการระบาดของแมลง (3) ด้านสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ในระดับดี เนื่องจากเป็นชุมชนขนาดเล็กสามารถสื่อสารได้ทั่วถึงและมีผู้ที่สามารถใช้ application สื่อสารผ่านโทรศัพท์มือถือได้มากกว่า 70% และ (4) ด้านทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของกลุ่มอยู่ในขอบเขตห่วงโซ่การผลิตเป็นหลัก

3.2) กลุ่มผู้สูงอายุบ้านปางปูก เริ่มรวมกลุ่มในปี พ.ศ. 2545 ปัจจุบันมีสมาชิก 183 คน ดำเนินกิจกรรมสร้างสรรค์โดยมีวัดปางปูกเป็นศูนย์กลาง เพื่อช่วยสร้างสุขอย่างสมวัยของผู้สูงอายุที่เชื่อมโยงการสืบสานภูมิปัญญาของชุมชนไทลื้อ ประกอบด้วย (1) การสร้างรายได้เสริมจากผลิตภัณฑ์สมุนไพร ดอกไม้จันทน์ บายศรี ไม้กวาด อาหารพื้นบ้าน (2) การดูแลสุขภาพกายและใจ ด้วยการออกกำลังกาย กีฬาพื้นบ้าน การเยี่ยมไข้ผู้ป่วยของจิตอาสาและ อสม. การตรวจคัดกรองโรคเบื้องต้นร่วมกับโรงพยาบาลสองแควทุกเดือน การปฏิบัติธรรมทุกวันพระ (3) การเงิน ได้ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2556 เพื่อสนับสนุนการออมเงิน เดือนละ 30-200 บาท สำหรับช่วยเหลือสมาชิกและต่อยอดการออมกับสถาบันการเงินชุมชนที่พัฒนามาจากกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งได้รับการสนับสนุนจาก ธ.ก.ส. สาขาท่าวังผา สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอสองแคว และธนาคารออมสิน ผลประเมินสถานะการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ พบว่า (1) ด้านผู้เรียน ผู้สูงอายุมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่หลากหลายอย่างต่อเนื่องครอบคลุมการสร้างรายได้เสริม การดูแลสุขภาพกาย การออม (2) ด้านหลักสูตร/สื่อการเรียนรู้ ผู้สูงอายุได้รับความรู้จากการฝึกอบรมเป็นหลัก จึงต้องเสริมทักษะการเข้าถึงแหล่งความรู้ออนไลน์ เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด (3) ด้านสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ วัดปางปูกมีความพร้อมด้านกายภาพและเป็นศูนย์รวมทางจิตใจ และ (4) ด้านทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของกลุ่มอยู่ในระดับดี พิจารณาจากกลุ่มมีการสร้างสรรค์กิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุที่ครอบคลุมด้านอาชีพ สุขภาวะ การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และการออมกับสถาบันการเงินชุมชน

(4) การทดสอบกระบวนการเรียนรู้เชิงระบบเพื่อยกระดับอาชีพและการปรับตัวของกลุ่มเกษตรกร ด้วยการวิเคราะห์ช่องว่างการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้แต่ละมิติ การเลือกกิจกรรมที่สอดคล้องกับกลุ่มผู้เรียน และการลงมือปฏิบัติ โดยสามารถสรุปหลักการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้เชิงระบบ 4 เสาหลัก ที่มีจุดเน้นของการพัฒนาในแต่ละด้าน ประกอบด้วย (1) ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง หัวใจสำคัญอยู่ที่การกระตุ้นให้ผู้เรียนสามารถกำหนดจุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ที่ชัดเจนทั้งเพื่อพัฒนาอาชีพหรือพัฒนาตนเอง (2) หลักสูตรการเรียนรู้ ที่พัฒนามาบนฐาน “ความต้องการ” ของผู้เรียน มีความเฉพาะในแต่ละกลุ่ม และจุดมุ่งหมายของการเรียน โดยเนื้อหาหรือหลักสูตรจะมีความเป็นพลวัตที่แปรเปลี่ยนตามช่วงเวลาการเรียนรู้ของกลุ่มผู้เรียนและการปรับตัวรองรับการเปลี่ยนแปลง (3) สภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ ใช้หลักการเรียนรู้ที่สามารถทำได้ทุกที่และทุกเวลา เพื่อลดข้อจำกัดทางสภาพแวดล้อมที่เป็นอุปสรรคต่อการเรียนรู้ โดยการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเพื่อสร้างแพลตฟอร์มการเรียนรู้ระบบพี่เลี้ยง การติดตามให้คำแนะนำ และ (4) ทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เรียนที่มีคุณลักษณะใฝ่รู้สามารถเริ่มต้นเรียนรู้ด้วยตนเอง กำหนดจุดมุ่งหมายการเรียนรู้ แสวงหาความรู้ในเรื่องเดิมที่รู้ เรียนรู้เรื่องเดิมในมุมมองใหม่ และเรียนรู้สิ่งใหม่ เพื่อพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องและพร้อมถ่ายทอดให้ผู้อื่น

(5) ปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้นาร่องบนพื้นที่สูง จากกระบวนการวิเคราะห์เชิงระบบเกี่ยวกับสถานะการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ 4 เสาหลัก เพื่อยกระดับชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่แม่นยำ โดยมีจุดเน้นการพัฒนาต่างกัน พบปัจจัยและเงื่อนไขความสำเร็จการพัฒนาชุมชนแห่งการเรียนรู้บ้านใหม่ ประกอบด้วย **ด้านผู้เรียน** สมาชิกกลุ่มมีความใฝ่รู้ที่จะพัฒนาตนเองและกลุ่ม มีความรู้และประสบการณ์ในการปลูกผักตามมาตรฐานการปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (GAP) และมีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน **ด้านหลักสูตรการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่ม** ในการจัดการโรคและแมลงยังไม่ครอบคลุมหลักปฏิบัติเชิงป้องกันก่อนฤดูแล้งที่มีการระบาดของแมลง **ด้านสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้** อยู่ในระดับดี สามารถสื่อสารกันได้ทั่วถึง และมีผู้ที่สามารถใช้ Application สื่อสารผ่านโทรศัพท์มือถือได้ มากกว่า 70% และ**ด้านทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของกลุ่ม** อยู่ในขอบเขตห่วงโซ่การผลิต 10 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเครื่องจักรกลการเกษตรไถพรวนและเตรียมแปลงปลูก กลุ่มผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมัก กลุ่มเมล็ดพันธุ์และเพาะกล้า กลุ่มผู้ปลูกผักโซนเหนือ กลุ่มผู้ปลูกผักโซนใต้ กลุ่มผู้ปลูกผักโซนริมน้ำยาว กลุ่มคัดแยกและบรรจุผลผลิต กลุ่มผู้ขายผักที่ร้านค้าชุมชน กลุ่มผู้จัดส่งผลผลิตไปยังลูกค้า และกลุ่มออมทรัพย์ จุดเน้นในการเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กลุ่มในการเรียนรู้เรื่องการผลิตผักปลอดภัยสู่การเป็นผู้ประกอบการที่มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับการประกอบธุรกิจเกษตรพืชผักปลอดภัยตลอดห่วงโซ่คุณค่า

สำหรับชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่บ้านปางปูก ประกอบด้วย **ด้านผู้เรียน** สมาชิกกลุ่มผู้สูงอายุมีความรู้ ประสบการณ์ และภูมิปัญญาของชุมชนไทลื้อ มีความใฝ่รู้ที่จะพัฒนาตนเองด้วยการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดเป็นอาชีพ รายได้ และความสุขจากการรวมกลุ่มทำกิจกรรมที่หลากหลายแทนการอยู่บ้าน รอลูกหลานอย่างเดียว **ด้านหลักสูตรการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่ม** ในการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ผลิตภัณฑ์สร้างรายได้ เช่น ผลิตภัณฑ์สมุนไพร ดอกไม้จันทร์ บายศรี ไม้กวาด และอาหารพื้นบ้าน **ด้านสภาพแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้** อยู่ในระดับดี สามารถสื่อสารกันได้ทั่วถึง มีวัดปางปูกเป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมและศูนย์รวมทางจิตใจ และ**ด้านทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตของกลุ่ม** อยู่ในระดับดี มีกิจกรรมสำหรับผู้สูงอายุที่ครอบคลุมด้านอาชีพ สุขภาวะ การสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และการออมกับสถาบันการเงินชุมชน จุดเน้นในการเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กลุ่มสามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดพร้อมกับการดูแลสุขภาพ

5.2 การสำรวจข้อมูลประชากรในพื้นที่เตรียมการขยายผลการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ ในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง

กรณีศึกษาในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง 3 แห่ง ได้แก่ แม่สลอง วาวิ และ ห้วยก้างปลา ซึ่งเป็นกลุ่มเครือข่ายพื้นที่ (Growth Pole) เดียวกันและมีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์เช่นเดียวกับชุมชนนาร่องในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวังไผ่ ถ้ำเวียงแก้ว และน้ำแบ่ง ผลการวิเคราะห์ข้อมูลประชากรเบื้องต้น พบว่าโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวง ทั้ง 3 แห่ง มีข้อมูลโครงสร้างประชากร การประกอบอาชีพ ทักษะการใช้ภาษาไทย การเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ และสถานการณ์การเข้าสู่สังคมสูงอายุ อยู่ในทิศทางเดียวกัน โดยมีสัดส่วนประชากรหญิงชายในสัดส่วนที่ใกล้เคียง ประชากรส่วนใหญ่จัดอยู่ในกลุ่มผู้ใหญ่ที่มีอายุอยู่ในช่วง 25-59 ปี และก้าวเข้าสู่ผู้สูงอายุ (Aging Society) ที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่า 10% ของประชากรในชุมชน โดยเฉพาะโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา ที่คาดว่าจะอีก 1 - 2 ปี อาจจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุสมบูรณ์ (Complete Aged Society) ที่มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป มากกว่า 20% ของประชากรในชุมชน ประชากรส่วนใหญ่ไม่ได้เรียนหนังสือ แต่มีทักษะการใช้ภาษาไทยทั้งการฟัง พูด อ่าน และเขียน อยู่ในระดับดี อาชีพและรายได้หลักจากการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และการรับจ้าง ด้านความพร้อมของระบบสื่อสาร พบว่าทั้ง 3 พื้นที่มีความพร้อมของระบบสื่อสาร และสามารถเข้าถึงเครือข่ายโทรคมนาคมที่ให้บริการสัญญาณอินเทอร์เน็ตได้ สำหรับความสามารถในการเข้าถึงโทรศัพท์มือถือและทักษะดิจิทัลของประชากร พบว่าทั้ง 3 พื้นที่ประชากรมากกว่า 68% มีความสามารถในการเข้าถึงโทรศัพท์มือถือและในจำนวนนี้ประชากรมากกว่า 60% สามารถใช้ Application และสื่อสารออนไลน์ได้ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในช่วงอายุ 15 - 39 ปี ยกเว้นโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา ที่มีประชากรช่วงอายุ 40 - 44 ปี และอายุ 60 ปีขึ้นไป ที่สามารถใช้ Application และสื่อสารออนไลน์ได้ สำหรับการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐและสิทธิการรักษาพยาบาล พบว่า ส่วนใหญ่ประชากรทั้ง 3 พื้นที่ ไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการของรัฐได้ แต่ได้รับสิทธิบัตรทองในการรักษาพยาบาล

ทั้งนี้ในด้านของชนเผ่า การถือบัตรประจำตัว การขึ้นทะเบียนเกษตรกร รวมถึงการเข้าร่วมงานพัฒนาและส่งเสริมอาชีพกับ สวพส. พบว่า ประชากรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลองและวาวิ ส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าอาข่าและลาหู่ และมากกว่า 70% ถือบัตรประชาชน ในขณะที่ประชากรในโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงห้วยก้างปลา ส่วนใหญ่เป็นชนเผ่ากะเหรี่ยงและม้ง และมากกว่า 85% ไม่มีบัตรประจำตัว ส่วนการเข้าร่วมงานพัฒนาและส่งเสริมอาชีพกับ สวพส. และการขึ้นทะเบียนเกษตรกร พบว่า โครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงแม่สลองมีครัวเรือนที่เข้าร่วมงานพัฒนาและส่งเสริมอาชีพกับ สวพส. มากที่สุด 44.13% รองลงมา คือ วาวิ 38.69% และห้วยก้างปลา 32.99% ในขณะที่การขึ้นทะเบียนเกษตรกร พบว่าโครงการพัฒนาพื้นที่สูงแบบโครงการหลวงวาวิ มีครัวเรือนที่ขึ้นทะเบียนเกษตรกรมากที่สุด 26.83% รองลงมา คือ ห้วยก้างปลา 18.05% และแม่สลอง 14.63%